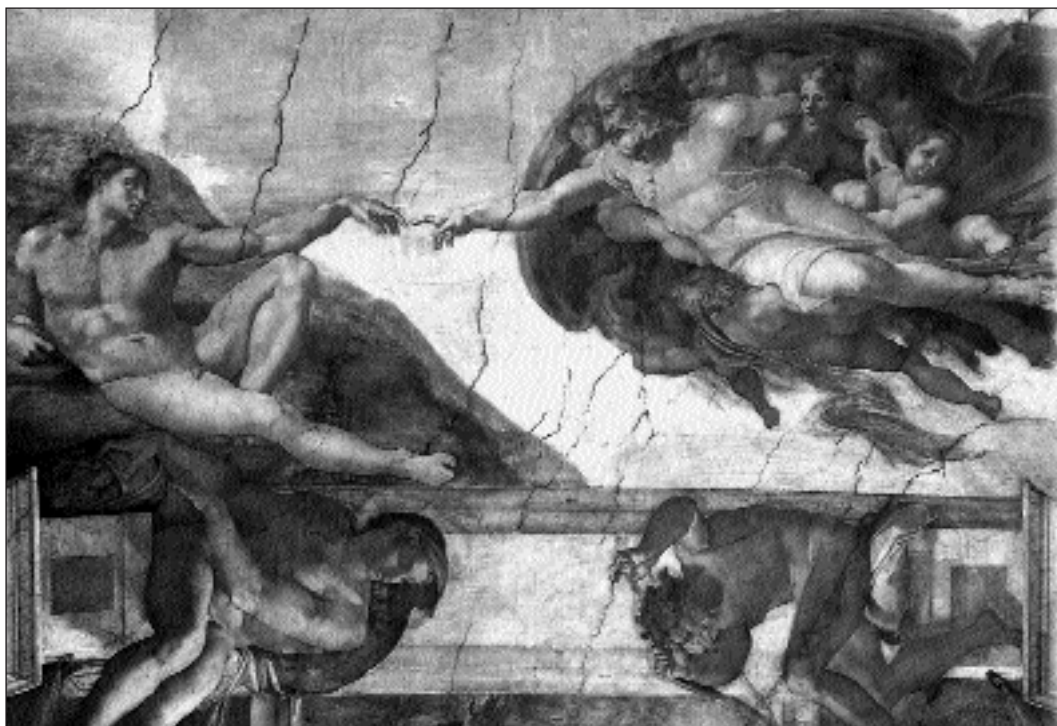

A SZENTÍRÁSOK

Ószövetség – Újszövetség

Michelangelo: Ádám teremtése. 1508–1512. Róma. Sixtus kápolna

„Az egész európai irodalom az antik és a Szentírás kettős pillérjén nyugszik.”

Szerb Antal

A kereszténység a legalkalmasabb időben érkezett Rómába. A hatalmas birodalomban már megkezdődött a hanyatlás. A régi istenekben nem hitt már senki sem, az erkölcsök mélyre süllyedtek, az alsóbb néposztály tengődött. Természetesen akadtak még kiválóak szép számban, akik megpróbálták a régi értékeket megőrizni, az emberi nagyság nemes példáit felmutatni, megörökíteni. (Plutarkhosz, a Quintiliánusok, a Pliniusok stb.), de már nem segíthettek. Publius Cornelius Tacitus (Kr. u. 55–122) a kitűnő szónok, államférfi és történetíró átlátott minden látszaton, és a keserű tárgyilagosság hangján írt. Nemcsak Germánia fenyegető közelségéről,

hanem arról „a veszedelmes zsidó felekezetről” is, amely ez időben kezdett terjedni. Ha eleinte csak az egyszerűek és szegények köreiből is, ám hamarosan feléje fordult a műveltek megcsömörlött rétege is. Tacitus pedig féltette népét, az ősi kultúrát, gyűlölte hát a keresztényeket.

Az új vallás hirdetői eleinte igen egyszerű emberek voltak. Görögül tudtak ugyan, de minden irodalmi igény nélkül fogalmaztak, sem nyelvhelyességgel, sem stílussal nem törődtek. Csakhogy szem- és fültanúk voltak: részesei Jézus életének és hallgatták példabeszédeit, megnyilatkozásait. Ők minden mesterkéeltség nélkül, köznapi görögséggel akarták közölni azokat a szavakat, gondolatokat, melyeknek továbbadására „megbízást” kaptak.

Érdekes módon írásaik azonnal részévé váltak a világirodalomnak, noha nem irodalmi célok vezérelték őket. S hatásuk, mint a görögöké, kitörölhetetlenül ott is maradt.

Ezek a szerzők eredetileg egy másik irodalmon nevelődtek, a csupán egy nép számára írt zsidó nemzeti szellemű irodalmon: az Ótestamentumon (Ószövetségen). Maga Jézus is ezt kapta szellemi táplálékul. Jól ismerte is a szent könyveket, gyakran hivatkozott rájuk, értelmezte egyes részeit. Tudjuk, hogy már tizenkét éves korában ott ült a jeruzsálemi templomban a tanítók közt, hallgatta-kérdezgette őket, azok meg elámultak okosságán. Az Újszövetség azóta sem szakadt el az Ószövetségtől, hiszen a próféták jóvendöléseinek is jelentős szerepük volt a keresztény vallás létrejöttében. Különösen a protestánsok fordultak vissza hozzá az ősforrásokat keresve.

Amikor a Biblia szót (a gör. könyv jelentésű biblosz többes száma: könyvek) használjuk, a két főrészt kapcsolatát valljuk. Az első rész a zsidók és keresztények közös Bibliája, ezt a zsidók Szentírásnak, a keresztények Ószövetségnek nevezik; a másik rész csak a keresztények Bibliájában található meg: ez az Újszövetség.

Az Ószövetség

Az Ószövetség az ókori héber irodalom (csak kis része arámi nyelvű) legnagyobb gyűjteménye. A szent szövegek iránti tisztelet és a gondos másolási hagyomány a biztosítéka, hogy hiteles, s mintegy ezer esztendő foglalt magában. A zsidó *kánon* azoknak a könyveknek a jegyzéke, amelyeket a rabbik főiskolája Jeruzsálem pusztulása után (Kr. u. 70) *zsinórmértékül* elfogadott. Ez a változat 24 könyvet tartalmaz, és 3 nagyobb része van: a mózesi könyvek (5 db), azaz a Tóra; a prófétai könyvek és a szent iratok.

A vízözön

Amikor az Úr látta, hogy nagy az emberek gonoszsága, elhatározta, eltörli az embert a föld színéről. Egy igaz azonban akadt, Noé, és kegyelmet talált nála. Megparancsolta neki, hogy előírása szerint építsen bárkát, minden állatból vigyen bele egy párt, a tisztákból pedig hetet, halmozzon fel élelmet, aztán szálljon be családjával együtt, mert negyven napig esni fog, és minden elpusztul. Vele azonban szövetséget köt. Noé engedelmesen végrehajtotta az Úr akaratát. Akkor 600 éves volt.

Aztán beszálltak és hét nap múlva eleredt az eső.

„Ezután negyven napig ömlött az eső a földre. A víz megdagadt, és fölemelte a bárkát úgy, hogy a föld felett úszott. Az ár elhatalmasodott és erősen megduzzadt a föld felett, a bárka azonban a vízen úszott. A víz még magasabb lett a földön, annyira, hogy az ég alatt minden magas hegyet elborított. Tizenöt könyöknyivel múlta felül a víz őket, annyival emelkedett a hegyek fölé. Így minden élőlény elpusztult, amely a földön mozgott: madarak, háziállatok, vadállatok, mindenféle földi csúszómászó és minden ember. Minden, ami lélegzett, ami a szárazföldön élt, elpusztult. Így törölt el (Isten) minden élőlényt a földön: az embertől az állatig, a csúszómászókig és az égi madarakig. Mind eltörölte őket a földről. Csak Noé maradt meg és ami vele volt a bárkában. A víz százötven napig áradt a földön.

Ekkor Isten ... szelet támasztott a föld felett, mire a víz apadni kezdett. A mélységek forrásai és az ég csatornái bezárultak: az eső megszűnt esni az égből, és a víz lassan elapadt a földön. Százötven nap elteltével a víz visszahúzódott, s a hetedik hónapban, a hónap 17. napján a bárka megállt az Ararát hegyén. A víz a tizedik hónapig egyre jobban lepadt, s a hónap első napján feltűntek a hegycsúcsok. Negyven nap elteltével Noé kinyitotta a bárka ablakát, amit csinált, s kiengedett egy hollót. Az ide-oda röpködött, ... Azután kiengedett egy galambot, ... nem talált helyet a lába számára, ezért visszatért ... (Noé) még várt hét napot, és újra kiengedett egy galambot, ... este visszatért hozzá, és íme, friss olajágat tartott a csőrében. Ebből megtudta Noé, hogy a víz eltűnt a földről. Újabb hét napig várt, és ismét kiengedett egy galambot, de ez már nem tért vissza hozzá. ... A második hónapban, a hónap 27. napján a föld száraz volt.”

Noé kiszállt a bárkából, áldozatot mutatott be az Úrnak. Ő pedig neki adta a földet minden állatával együtt, szövetséget kötött vele, megígérte, hogy nem lesz többé vízözön, s emlékeztetőül „szivárványt helyezett a felhőkbe”.

Dr. Gál Ferenc fordítása

Noé bárkája

Kérdések és feladatok: A vízözön (özönvíz) történetét más népek hagyományában is megtaláljuk. Valamilyen hatalmas áradás, természeti katasztrófa emléke él benne. Milyen magyarázatot fűz hozzá a Szentírás? Az időpontokra utalással mi lehet az elbeszélő célja? Bár igen egyszerű a szöveg stílusa, mégis megragadó; milyen nyelvi eszköz teszi azzá?

Minek a jelképe, szimbóluma lett a galamb? Melyik XX. századi festőnek az ábrázolása vált ismertté és híressé? A magyar népművészetben, különösen a hímzéseken gyakran szerepel(nek) galamb(ok). Mit jelképeznek? Mit jelent ez a szó-láshasonlat: úgy élnek, mint a galambok?

A Károli-biblia az „özönvíz” szót használja.

A tízparancsolat

„Az Úr leszállt a Sinai-hegyre, a hegy csúcsára. Mózes pedig fölment.”

„Az Úr ezeket jelentette ki: „Én vagyok az Úr, a te Istened, én hoztalak ki Egyiptom földjéről, a szolgaság házából.

Senki mást ne tekints Istennek, csak engem.

Ne csinálj magadnak faragott képet vagy hasonmást arról, ami fent van az égben vagy lent a földön, vagy a vizekben a föld alatt.

Ne borulj le ilyen képek előtt, és ne tiszteld őket, mert én, az Úr, a te Istened féltékeny Isten vagyok. Azoknak a vétkéért, akik gyűlölnék engem, megtorlom fiaikon, unokáikon és dédunokáikon. De ezredízíg irgalmasságot gyakorolok azokkal, akik szeretnek, és megtartják parancsaimat.

Uradnak, Istenednek a nevét ne vedd hiába, mert az Úr nem hagyja büntetlenül azt, aki a nevét hiába veszi.

Gondolj a szombatra, és szenteld meg. Hat napig dolgozzál, és végezd minden munkádat. A hetedik nap azonban az Úrnak, a te Istenednek a pihenőnapja, ezért semmiféle munkát nem szabad végezned, sem neked, sem fiadnak, sem lányodnak, sem szolgádnak, sem szolgálólányodnak, sem állatodnak, sem a kapuidon belül tartózkodó idegennek.

Az Úr ugyanis hat nap alatt teremtette az eget és a földet, a tengert és mindent, ami bennük van; a hetedik napon azonban megpihent. Az Úr a hetedik napot megáldotta és megszentelte.

Tiszteld apádat és anyádat, hogy sokáig élj azon a földön, amelyet az Úr, a te Istened ad neked.

Ne ölj.

Ne törj házasságot.

Ne lopj.

Ne tégy hamis tanúságot embertársad ellen.

Ne kívánd el embertársad házát, ne kívánd el embertársad feleségét, sem szolgáját, sem szolgálólányát, sem szarvasmarháját, sem szamarát, sem más egyebet, ami az övé.”

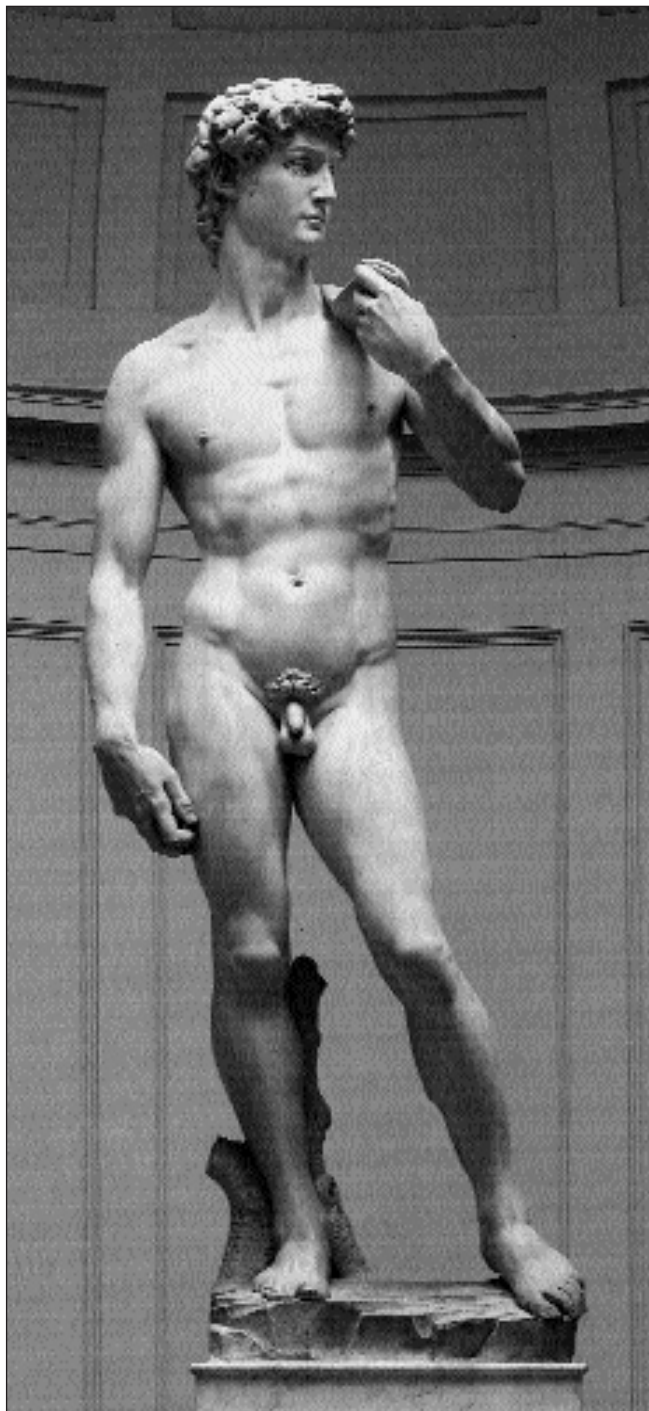
Dr. Gál Ferenc fordítása

Az ótestamentumi szövegek régebbiek a két görög eposznál. A következő századokban többször le- és átírták őket, egyes részei módosultak, rövidültek. Isten különösen az embernek Hozzá való viszonyát szabályozza részletesen, az emberek egymással való kapcsolatát rövid tiltásokban fogalmazza meg. A görögök istenei a „földön is jártak”, de nem adtak parancsot senkinek sem. A zsidók egyistenhívők (monoteisták), az Isten láthatatlan szellem, szigorú erkölcsiség jellemzi, pontos utasításokban mutatja meg önmagát, hűségét és szófogadást kíván, de a zsidó nép védő atya is. Az Újszövetség is elfogadja a tízparancsolatot, helyenként egyszerűsíti, mert minden néphez szól.

Michelangelo: Mózes

Feladatok: Egy szabály, törvény annál jobb, minél rövidebben van megfogalmazva. Ugyanis így lesz általános érvényű. A gyakorlatban azonban tartalmas és sokszínű. Beszélgetsetek két fontos társadalmi értékű parancsról. Mit jelent a Ne ölj! és a Ne lopj! parancsa? Mit fejeznek ki ezek az igék fizikai és szellemi vonatkozásban? Vannak-e rokonértelmű szavaik, és milyen különbség van közöttük?

*Michelangelo: Dávid
1501–1503. Firenze, Accademia
di Belle Arti*

Dávid és Góliát

A filiszteusok háborúra készültek Izrael fiai ellen, ezért ők is gyülekezni kezdtek. Egy tetőtől talpig nehéz fegyverzetbe öltözött hatalmas filiszteus, Góliát minden reggel és este kiállt a csatasor elé, és párviadalra szólította az izraeliták valamelyikét: „Aki veszít, a másik szolgája lesz!” Negyven napig senki sem mert vállalkozni erre a küzdelemre. Ekkor érkezett oda Dávid. Apja küldte, hogy nézze meg két harcos testvérét. Ő jelentkezett a párharcra. Saul király látva, hogy milyen fiatal és milyen kistermetű, megpróbálta lebeszélni, de hiába. Végül saját páncélját, sisakját adta rá, de nehéznek bizonyult, a kard meg túlságosan nagynak, kezelni sem tudta.

Dávid „aztán fogta botját, a patakban keresett magának öt sima követ, és betette a tarisznyájába, amelyben parittyáját tartotta. Ezután kezébe vette parittyáját, és elindult a filiszteus felé. A filiszteus is egyre közelebb jött Dávidhoz, a fegyverhor-dozója előtte. Amikor azonban felnézett és meglátta Dávidot, semmibe vette, mert még fiatal volt, szép külsejű vörös ifjú. A filiszteus megszólította Dávidot: „Kutya vagyok tán, hogy bottal jössz ellenem?” És a filiszteus átkozta Dávidot, isteneit emlegetve. Aztán így szólt a filiszteus Dávidhoz: „Csak gyere, hadd adjam húsozat az égi madaraknak meg a mezei vadaknak.” Dávid ezt felelte a filiszteusnak: „Karddal, dárdával és lándzsával jössz ellenem. Én azonban a Seregek Urának, Izrael csatasorai Istenének nevében közeledem feléd, akit kigúnyoltál. Az Úr ma kezembe ad. Legyőzlek, és fejedet veszem. Testedet és a filiszteusok seregének testét még ma az égi madaraknak és a mezei vadaknak adom, hadd tudja meg az egész világ, hogy van Isten Izraelben. És tudja meg ez az egész sereg, hogy az Úrnak nincs szüksége kardra és lándzsára ahhoz, hogy győzelmet adjon. Mert az Úr dönti el a csatát, és a kezünkre ad benneteket.”

Amikor a filiszteus elindult, és Dávid felé közeledett, Dávid hirtelen kilépett a sorból, és a filiszteus felé futott. Közben belenyúlt a táskájába, kivett egy követ, elhajította a parittyájából, és homlokon találta a filiszteust. A kő behatolt a homlokába, úgyhogy arccal a földre bukott. Így Dávid legyőzte parittyával és kővel a filiszteust, eltalálta és megölte, jóllehet nem volt Dávidnak kard a kezében. Dávid akkor odaszaladt, rálépett a filiszteusra, a kardja után nyúlt, kirántotta hüvelyéből és megölte: levágta a fejét.

Amikor a filiszteusok látták, hogy bajnokuk halott, megfutamodtak.

1 Sámuel, 17
Fordította dr. Gál Ferenc

A Juda törzséből származó Dávid (magyarul: kedvelt) apja nyáját őrizte – mint Parisz Priamoszét –, és gyönyörűen hárfázott. Ezért hívták el a beteg Saul (magyarul: kért), „Izrael első királya” mellé. Ő megkedvelte az ifjút, de aztán népszerűsége miatt üldözni kezdte. Dávid elmenekült. Később, miközben ő az amalékítákkal harcolt, a király a filiszteusok elleni reménytelen küzdelem miatt kardjába dőlt, Jonatán fia pedig a csatában vesztette életét. Sámuel próféta ekkor Dávidot kérte fel Izrael második királyának. Kiváló uralkodóként megerősítette országát, Jeruzsálemet tette fővárosává, a szentélyt ő kezdte építeni, gyönyörű zsolnárokat is szerzett. A hagyomány szerint az ő házából származik majd a Messiás. A keresztény felfogás szerint Jézus az.

Kérdések és feladatok: A fiatal, kistermetű és fegyvertelen Dávid legyőzte a jól felfegyverzett óriást, Góliátot. Hogyan történhetett ez meg? Gondolkozzatok rajta! Figyeljétek meg a két fél párbeszédét, aztán Dávid „harcát”. Ez utóbbira több magyar közmondás vonatkozik. Tudtok-e ilyet? – A mi krónikánkban is szerepel hasonló eset. Melyik az? Vessétek össze a kettőt, keressétek meg a közös és az eltérő vonásokat! Fogalmazzátok meg 8–10 mondatban mai magyar nyelven Dávid és Góliát találkozását. A lényegre törekedjétek!

Figyeljétek meg alaposan Michelangelo Dávid-szobrát, aztán írjátok le röviden, hogyan fejezi ki a művész az alakformálással a történet tanulságát.

Ha van az iskola könyvtárában az itáliai reneszánsz szobrai tartalmazó könyv, és benne megtaláljátok Verrocchio Dávidját (Firenze, 1468), megállapíthatjátok, hogy szintén kitűnően valósítja meg a Biblia tanítását.

Mint látjuk, nemcsak a görögök, hanem a Biblia is fontosnak tartja a zenét. Nemcsak megszentelő szerepe van, hanem gyógyító ereje is.

Dávid zsolnára

A jó pásztor

Az Úr az én pásztorom; nem szűkölködöm.

Füves legelőkön nyugtat engem, és csendes vizekhez terelget engem.

Lelkemet megvidámítja, az igazság ösvényein vezet engem az ő nevéért.

Még ha a halál árnyékának völgyében járok is, nem félek a gonosztól, mert te velem vagy; a te vessződ és botod, azok vigasztalnak engem.

Asztalt terítesz nekem az én ellenségeim előtt; elárasztod fejem olajjal; csordultig van a poharam.

Juda Jákob fia és utóda. Innen a zsidó név.

Bizonyára jóságod és kegyelmed követnek engem életem minden napján, s az Úr házában lakozom hosszú ideig.

Zsoltárok könyve 23.
Károli-biblia

Szenczi Molnár Albert (1574–1634) nyelvtudós és zsoltárfordító 1606-ban fejezte be dallamhoz illeszkedő, verses zsoltárfordítását: *Psalterium Ungaricum*, *Szent David kiralynac es prophetanac ötven soltari* (Herborn, 1607) címen. Egy francia hugenotta zsoltárkönyv volt a mintája. Több sora szállóigévé lett.

A *zsoltárok* vallásos tárgyú bibliai dalok vagy költemények. A legtekintélyesebb zsoltárköltő Dávid király, több mint hetvenet tulajdonítanak neki.

A 23. *zsoltár*ban jól tükröződnek a héber költészet jellemző vonásai.

Kedveli a képes beszédet, s ez igen szemléletessé teszi. Itt két kép kibontásával mutatja be az Úr és Dávid viszonyát. Az elsőben a pásztorkodó életmód adja az egyszerű párhuzamot: az Úr a pásztor és ő a bárány. A második az ókorban oly fontos vendéglátásra utal: az Úr a vendéglátó, ő a vendég. Mindkét példa természetes és bensőséges.

A mondanivalót a részletező ismétlés teszi nyomatékosná. Az egymást követő mondatok két részből állnak: az első felét a második fél párhuzamosan vagy ellentétesen újra megfogalmazza. Tehát nem a nálunk szokásos ritmikai megoldást alkalmazták, hanem az alapgondolat többféle módon való újra kifejtése biztosítja a ritmust: ez a gondolatrítmus.

Minden lélek dicsérje az Urat!

Dicsérjétek az Urat!

Dicsérjétek Istent az ő szent helyén; dicsérjétek őt az ő hatalmának boltozatán!

Dicsérjétek őt hősi tetteiért, dicsérjétek őt nagyságának gazdagsága szerint!

Dicsérjétek őt kürt-zengéssel; dicsérjétek őt hárfán és cziterán;

Dicsérjétek őt dobbal és tánczczal, dicsérjétek őt hegedűkkel és fuvalával;

Dicsérjétek őt hangos czimbalommal, dicsérjétek őt harsogó czimbalommal.

Minden lélek dicsérje az Urat! Dicsérjétek az Urat!

Zsoltárok könyve 150
Károli-biblia

Ez a *zsoltár anaforikus* szerkezetű, azaz minden sor, sőt a soron belül minden mondat ugyanazzal a szóval kezdődik (dicsérjétek!). Ez biztosítja a gondolatrítmust. A felszólító módnak ez a gyakorisága pedig erőteljessé teszi a szöveget, növeli

hugenotta: francia kálvinista a XVI–XVIII. században

ünnepélyességét, és nagy a ráhangoló ereje. Az is kiderül, milyen hangszerek kísérték a szöveget, sőt tánccal is követték. A keleti művészetekben ma is együtt van a szó, a zene és a mozgás.

Salamon ítélete

„Azután elaludt Dávid az ő atyáival, és eltemették a Dávid városában. (Sion vára)
Az idő pedig, melyben uralkodék Dávid Izráelen, negyven esztendő. Hebronban uralkodék hét esztendeig, Jeruzsálemben pedig uralkodék harminchárom esztendeig.

Azután Salamon ült Dávidnak, az ő atyjának királyi székibe, és megerősödék az ő királyi birodalma felette igen.”

*

„És az Isten adott bölcsességet Salamonnak és igen nagy értelmet és mély szívet, mint a fűvény, mely a tenger partján van.”

*

„Abban az időben jött a királyhoz két asszony, és megállta ő előtt.

És monda az egyik asszony: „Kérlek, uram, én és ez az asszony egy házban laktunk, és szültem ő nála abban a házban.

És harmadnappal az én születésem után ez az asszony is szült, és együtt valánk, senki idegen nem volt velünk a házban, hanem csak mi ketten valánk abban a házban.

És ennek az asszonynak éjszaka meghalt a fia: mert ráfeküdt.

És felkelt éjfélkor, és elvitte az én fiamat mellőlem, mert a te szolgálólányod aludt, és azt maga mellé fektetvé, míg az ő meghalt fiát én mellém fektette.

Mikor pedig hajnalban felkeltem, hogy megszoxtassam az én fiamat: ímé, meghalt; de reggel jól megnézegetvén, látám, hogy az nem az én fiam, a kit én szültem.”

Monda pedig a másik asszony: „Nem úgy van, az én fiam az, a ki él, a te fiad pedig az, a ki meghalt”. Amaz viszont monda: „Nem, hanem a te fiad az, a ki meghalt, és az én fiam az, a ki él.” És ekképen versengettek a király előtt.

Akkor monda a király: „Ez azt mondja: Ez az én fiam, a ki él, és a te fiad az, a ki meghalt; amaz meg ezt mondja: Semmiképpen nem, hanem a te fiad az, a ki meghalt, és az én fiam az, a ki él.”

És monda a király: „Hozzatok nekem kardot!” És mikor oda hozzák a kardot a király elé,

Monda a király: „Vágjátok két részre az eleven gyermeket, és adjátok az egyik részt egyiknek, a másikat pedig a másiknak.”

Ekkor monda az az asszony, a kié vala az élő gyermek, a királynak, mert megin-

dult szíve gyermekén: „Kérlek, uram, adjátok néki az élő gyermeket, és ne öljétek meg őt.” A másik pedig azt mondja vala: „Se enyim, se tied ne legyen; vágjátok ketté.”

Akkor felele a király, és monda: Adjátok amannak az élő gyermeket, és meg ne öljétek azt, mert az az ő anyja.

És mikor hallotta az egész Izráel ezt az ítéletet, a melyet tett vala a király, félék a királynak orcáját, mert látták, hogy Isten bölcsessége van az ő szívében az ítélet-tételre.”

Királyok I. könyve 2, 3, 4.
Károli-biblia

*Jeruzsálem a templommal. Miniatúra. 1738.
Nahum Goldman Múzeum, Tel Aviv, 1980.
Guide*

Széderesti jelenet

Salamon (magyarul: békés) Dávid fia és utóda, az ókori Izrael harmadik királya. A hagyomány szerint a legnagyobb. Négy évtizedes uralkodása a zsidó királyság fénykora volt. Országát minden téren fejlesztette, gazdagította. Hozzá kapcsolódik a gyönyörű jeruzsálemi templom építése, több bibliai könyv (Énekek éneke, a Példabeszédek könyve, a Prédikátorok könyve, a Bölcsesség könyve stb). Erősen él a szájhagyományban Bilkisnek, Sába királynőjének a látogatása. Ő nemcsak a pompán ámult el, hanem a király bölcsességén is. (E látogatást a magyar Goldmark Károly operája is megörökítette: Sába királynője címmel. Liszt Ferenc támogatásával a bécsi operában adták elő 1875-ben, majd a pesti Nemzeti Színházban 1876-ban. Azóta is játsszák.)

Közismert szólás lett a „salamoni ítélet”. E történetet sokan feldolgozták a világirodalomban. Legutóbb Bertolt Brecht Kaukázusi krétakör című drámájában. A jelenetet többször is megfestették, Raffaello műve (1508) a Vatikánban látható.

Salamon egyik híres mondása: „Hiúságok hiúsága, minden csak hiúság” nagyhatású szállóigévé lett. Nemcsak Goethe idézi, hanem a Hymnus költőjének, Kölcseynek egyik verse is erre a gondolatra épül: Vanitatum vanitas! (Hiúságoknak a hiúsága! latinul)

Feladat: Fejtsd ki írásban a véleményedet Salamon ítéletéről!

Az Újszövetség

Az evangélium szó jóhírt, örömhírt jelent. Jézus az üdvösség örömhíréről beszélt, az apostolok (magyarul: küldöttek) már a Krisztusról szóló tanítást nevezték evangéliumnak.

Az újszövetségi Szentírásban négy írott evangélium van, Máté, Márk, Lukács és János szerint.

Máté, a vámos a tizenkét apostol egyike. Palesztinában írt a zsidóságból lett keresztények számára „héber dialektusban”, vagyis arámul (utána fordították görögre); Márk Jeruzsálemből származott, Péter tanítása alapján írt görögül. Lukács pogány származású orvos – talán Antiochiában született –, Pál kísérvőjeként az ő igehirdetésére támaszkodott, szintén görögül alkotta meg könyvét.

János evangéliuma valamivel későbbi. Jóval pontosabb és sokkal személyesebb. Ő volt Jézus kedvelt tanítványa. Mindig mellette tartózkodott. A haldokló Krisztus Máriát is rábízta. Ő válogat az események között, azokat adja elő, melyekben számára Jézus a megtestesült Fiúisten, egyszerre szent és emberi.

Jézus születése

„Ebben az időben történt, hogy Augustus császár rendeletet adott ki, hogy az egész földkerekséget írják össze. Ezt az első összeírást, Cirinus, Sziria helytartója bonyolította le. Mindenki elment a maga városába, hogy összeírják. József is fölment Galilea Názáret nevű városából Judeába, Dávid városába, Betlehembe, mert Dávid házából és nemzetségéből származott, hogy összeírják feleségével, Máriával együtt, aki áldott állapotban volt. Ott-tartózkodásuk alatt elérkezett a szülés ideje. Mária megszülte elsőszülött fiát, bepólyálta, és jászolba fektette, mert nem jutott nekik hely a szálláson.”

Lukács 2. 1–7.

Fordította dr. Kosztolányi István

Jézus születését a dátumok és a történelmi szereplők egyeztetése alapján ma korábbra teszik mintegy 7 évvel. Mikor időszámításunk kezdetét jóval később (540-ben) megállapították, tévedtek. Az istálló jászolában fekvő Kisdedit, körülötte a meleget lehelő állatokat, a hódoló angyalokat és pásztorokat, fölöttük a csillagot minden időben minden művészeti ág megörökítette a legnagyobb művészekről a karácsonyi képeslapokig. A keresztény világ ezt az eseményt december 25-én ünnepli.

Botticelli: Magnificat. Firenze, Uffizi

Feladat: Keressetek albumokban neves festőktől képeket, költőktől verseket, és az alkotók nevét művük címével írjátok be füzetetekbe. Egy-két karácsonyi ének 1–2 szakaszát is másoljátok be. Az iskolai diákkönyvtárban bizonyára találtok egy hét alatt megfelelő anyagot.

Jézus megkeresztelkedése

Akkor Jézus Galileából elment Jánoshoz a Jordán mellé, hogy megkeresztelkedjék. János igyekezett visszatartani:

„Nekem van szükségem a te keresztségedre – mondta –, s te jössz?”

Jézus ezt mondta: „Illő, hogy mindent megtegyünk, ami elő van írva.” Erre engedett neki. Megkeresztelkedése után Jézus nyomban feljött a vízből. Akkor megnyílt az ég, és látta, hogy az Isten lelke mint galamb leszállt és föléje ereszkedett. Az égből szózat hallatszott: „Ez az én szeretett Fiam, akiben kedvem telik.”

Máté 3. 13–17.

Fordította: dr. Kosztolányi István

A keresztelés Betániában történt, a Jordán bal partján, mintegy 7 km-re a Holt-tengertől. Ez Jézus beiktatása messiási munkájába. Ezért hallható az Atya hangja, Izajást idézi, a Szentlélek galamb alakjában ereszkedik alá, így együtt van a Szent-háromság.

Messiás: (héber szó, görögül khrüosztosz: fölment)

János: Keresztelő János, Jézus unokatestvére, fél évvel idősebb nála.

A hegyi beszéd

„A tömeg láttára fölment a hegyre és leült. Tanítványai köréje gyűltek, ő pedig szólásra nyitotta ajkát. Így tanította őket:

A nyolc boldogság

„Boldogok a lelki szegények: mert övék a mennyek országa.

Boldogok, akik sírnak: mert ők megvigasztaltatnak.

Boldogok a szelídek: mert ők örökségül bírják a földet.

Boldogok, akik éheznek és szomjúhozzák az igazságot: mert ők megelégtetnek.

Boldogok az irgalmasok: mert ők irgalmasságot nyernek.
 Boldogok, akiknek szívök tiszta: mert ők az Isten fiainak mondatnak.
 Boldogok, akik háborúságot szenvednek az igazságért: mert övék a mennyeknek országa.”

Máté 5. 1–10.
 Károli-biblia

Máté öt beszéd köré csoportosította evangéliumát. Közülük az első – Jézusnak már a működése kezdetén – a hegyi beszéd. Ezt a Genezáretet környező hegyek valamelyikén tartotta. Az apostol őt szinte második Mózesként állítja itt élénk: hegyről közöl új törvényeket. Mózes tízparancsolatát, azaz Isten régi parancsait továbbra is kötelezőnek tartja, de finomítja, sőt szigorítja őket. A tiltás mellett cselekvő magatartást is követel, értékes tettek végrehajtását.

A nyolc boldogság megfogalmazásával a kereszténység felé mutat: Az embernek ki kell üresítenie a lelkét, azaz meg kell minden földi kötöttségtől szabadulnia: ez lesz a lelki szegénység erénye. A szegény szó itt nem a ma használatos értelemben szerepel. Izajás óta a zsoltárokból vallásos jelentése van, és a „jámborokat” nevezi így, akiket a világ elnyom, csak Istenre hagyatkozhatnak. A szomorúak a maguk és mások bűnei miatt bánkódnak. A szelídek az önuralmat gyakorolják. Akik „éheznek és szomjúhozzák az igazságot”, Istent és a lelki értékeket keresik. Az irgalmasok átérzik embertársaik gondjait, szociális nehézségeit, és segítenek is rajtuk. A tisztaszívűek távolytartják magukat a bűntől. A békeszeretők közvetítenek az emberek között, az ellentétek feloldásán fáradoznak.

Jézus igen magasra teszi a mércét. Íme néhány részlet.

Az ószövetségi törvény tökéletesítése

Ne gondoljátok, hogy megszüntetni jöttem a törvényt vagy a prófétákat. Nem megszüntetni jöttem, hanem teljessé tenni. Bizony mondom nektek, míg ég és föld el nem múlik, egy i betű vagy egy vesszőcske sem vész el a törvényből, hanem minden beteljesedik. Aki tehát csak egyet is eltöröl e legkisebb parancsok közül, és úgy tanítja az embereket, azt igen kicsinek fogják hívni a mennyek országában.

Máté 5. 17–20.
 Fordította dr. Kosztolányi István

A rosszat jóval kell viszonzni

Hallottátok a parancsot: Szemet szemért és fogat fogért. Én pedig azt mondom nektek, ne álljatok ellent a gonosznak. Aki megüti a jobb arcodat, annak tartsd oda a másikat is.

Máté 5. 38–39.

Fordította dr. Kosztolányi István

Az ellenség szeretete

Hallottátok a parancsot: Szeresd felebarátodat, és gyűlöld ellenségedet. Én pedig azt mondom nektek, szeressétek ellenségeiteket, és imádkozzatok üldözőitekért. Így lesztek fiai mennyei Atyátoknak, aki fölkelti napját jókra is, gonoszokra is, esőt ad az igazaknak is, bűnösöknek is. Ha csupán azokat szeretitek, akik szeretnek benneteket, mi lesz a jutalmatok? ... Legyetek hát tökéletesek, amint mennyei Atyátok tökéletes.

Máté 5. 43–48.

Fordította dr. Kosztolányi István

Az ítélkezés

Ne ítéljetez, hogy ne ítéltessetek. Mert amilyen ítélettel ítélték, olyannal ítéltettek, és amilyen mértékkel mértek, olyannal mérnek néktek. Miért nézed meg a szálkát, amely a te atyádfia szemében van, a gerendát pedig, amely a te szemedben van, nem veszed észre. Képmutató, vedd ki előbb a gerendát a te szemedből, és akkor gondold arra, hogy kivessed a szálkát a te atyádfiának szeméből.

Máté 7. 1–5.

Károli-biblia

Kérdések és feladatok: Időszerűek-e ma ezek a tanítások? Miért nehéz őket tejesíteni? Van-e a szövegekben olyan kép, mondat, kifejezés, amelyből szolás, szállóige lett? Mi a véleményetek erről a nagyon egyszerű kifejezésmódról? Beszélgetsetek a nyolc boldogságról. Mit tesz hozzá a tízparancsolathoz? Milyen gondolatokat ébreszt bennetek? Milyen hatást kelt, hogy minden mondat ugyanazzal a szóval kezdődik? Értelmezzétek a szövegeket!

Anafora: ugyanazzal a szóval, szócsoporttal kezdődő mondatok, mondatrészek sorozata. (Anaforikus kezdés, megoldás) Stíluseszköz. (Már volt szó róla!)

Miért beszél Jézus példabeszédekben?

Ekkor odamentek hozzá tanítványai és megkérdezték: „Miért beszélsz nekik példabeszédekben?” „Nektek megadatott, hogy megértsétek a mennyek országának titkait – felelte –, de nekik nem. Azért beszélek nekik példabeszédekben, mert van ugyan szemük, de nem látnak, van ugyan fülük, de nem hallanak.”

Máté 13. 10–13.

dr. Kosztolányi István fordítása

A példabeszéd (parabola) mindkét testamentum kedvelt műfaja: tanító jellegű példázat. Lehet rövid történet, hasonlat, de mindig célzatos, az erkölcsi mondanivalóját akarja a közönség számára érthetőbbé tenni. A héber nyelv sajátosságából, a képes beszédből ered, másrészt a szónoki fogások egyike. Felhívja a figyelmet, szemléletesebbé és világosabbá teszi az előadást. Jézus „példabeszéd nélkül nem tanított”.

Márk 4. 34.

Egy híres példabeszéd:

A talentumokról szóló példabeszéd

Úgy lesz, mint azzal az emberrel, aki idegenbe készült. Összehívta szolgálait, s rájuk bízta vagyonát. Az egyiknek öt talentumot adott, a másiknak kettőt, a harmadiknak csak egyet, kinek-kinek rátermettsége szerint, aztán útra kelt. Aki öt talentumot kapott, menten elkezdett vele kereskedni, s másik ötöt nyert rajta. Ugyanígy az is, aki kettőt kapott, másik kettőt szerzett. Aki egyet kapott, elment, ásott egy gödröt, és elrejtette urának pénzét. Hosszú idő elteltével megjött a szolgák ura, és számadást tartott. Jött, aki öt talentumot kapott, és felmutatta a másik öt talentumot: Uram, öt talentumot adtál, nézd, másik ötöt nyertem rajta. Jól van, te hűséges, derék szolga – mondta neki ura. Minthogy a kevésben hű voltál, sokat bízok rád: menj be urad örömébe. Jött az is, aki két talentumot kapott, s így szólt: Uram, két talentumot adtál, nézd, másik kettőt szereztem. Jól van, te hűséges, derék szolga. Mivel a kevésben hű voltál, sokat bízok rád: menj be urad örömébe. Végül jött az is, aki csak egy talentumot kapott. Ez így beszélt: Uram, tudtam, hogy kemény ember vagy. Aratsz, ahol nem vetettél, és gyűjtesz, ahol nem szórtál. Ezért félelmemben mentem, elástam a földbe talentumodat. Itt van, ami a tiéd. Te mihaszna, lusta szolga! – kiáltott rá ura. Tudtad, hogy ott is aratok, ahol nem vetettem, s ott is gyűjtök, ahol nem szórtam. Oda kellett volna adnod pénzemet a pénzváltóknak, hogy megjövet kamatostul kaptam volna vissza. Vegyétek el tőle a talentumot, és adjátok oda annak, akinek tíz talentuma van. Mert annak, akinek van, még adnak, hogy bőven

legyen neki: akinek meg nincs, attól még amije van is, elveszik. Ezt a mihaszna szolgát pedig vessétek ki a külső sötétségre. Ott sírás és fogcsikorgatás lesz.

Máté 25. 14–30.

Fordította dr. Kosztolányi István

Talentum: nagy értékű régi görög súlyegység (34–50 kg, 3000–3500 sékel) és pénzegység; kiváló szellemi képesség, tehetség.

Feladat: Beszélgetsetek arról, hogyan kell ma értenünk e két szöveget, és milyen gyakorlatot vár el tőlünk. Néhány mondatban írásban is fogalmazzatok meg a tanulságot! Egyetértetek-e vele?

Tizenkét apostol választása

És mikor megvirrada, előszólítá az ő tanítványait, és kiválaszta azok közül tizenkettőt, akiket apostoloknak is nevezte.

Simont, akit Péternek is nevezte, és Andrást, annak testvérét, Jakabot és Jánost, Filepet és Bertalant,

Mátét és Tamást, Jakabot, az Alfeus fiát és Simont, aki Zelotesnek nevezteték, Júdást, a Jakab fiát és Iskariotes Júdást, aki árulóvá is lőn.

Lukács 6. 12–16.

Károli-biblia

Kérdések és feladatok: Károli Gáspár protestáns prédikátor 1590-ben fordította le a Bibliát. Vizsolyban nyomták ki, ezért nevezik Vizsolyi Bibliának is. Nyelve régies. Állapítsátok meg, milyen nyelvi elemek teszik azzá. Melyik tetszik jobban? A régi vagy a mai? Indokoljátok választásotokat! Nézzétek végig a Károli-idézetekeket, hol tér el a mai helyesírástól.

Neve Károlyi G., a protestánsok használják a régies formát.

A jó pásztor

Én vagyok a jó pásztor, ismerem enyéimet, és enyéim is ismernek engem, mint ahogy az Atya ismer engem, és én ismerem az Atyát. Életemet adom a juhokért. De más juhaim is vannak, amelyek nem ebből az akolból valók. Ezeket is ide kell vezetnem. Hallgatni fognak szavamra, s egy nyáj lesz és egy pásztor.

János 10. 14–16.

Dr. Gál Ferenc fordítása

Feladat: Értelmezzétek a szöveget!

Egy pásztorkodó nép számára a „jó pásztor” fogalma világos szimbólum lehetett. A művészetben gyakran ábrázolják Jézust nyakában báránnyal.

*A jó pásztor szobra
Róma, Lateráni múzeum*

A szeretet új parancsa

Fiaim, egy kevés ideig még veletek vagyok. – Új parancsolatot adok néktek, hogy egymást szeressétek, amint én szerettelek titeket, úgy szeressétek ti is egymást. Erről ismeri meg mindenki, hogy az én tanítványaim vagytok, ha egymást szeretni fogjátok.

János 13. 33–35.

Károli-biblia

A János apostoltól idézett két szöveg közvetlensége jól érzékelteti, hogy szem- és fültanútól származnak. Ő Jézus történelmi alakját kívánja megjeleníteni.

Jézus megfeszítése és halála

Mikor pedig elmenének a helyre, mely Koponya helyének mondatik, ott megfeszíték őt és a gonosztevőket, egyiket jobbkéz felől, a másikat balkéz felől. ... Vala mintegy hat óra, és sötétség lőn az egész tartományban mind a kilenc órákorig. És meghomályosodék a nap, és a templom kárpítja közepén ketté hasada. És kiáltván Jézus nagy szóval, monda: Atyám, a te kezeidbe teszem le az én lelkemet. És ezeket mondván, meghala.

Látván pedig a százados, ami történt, dicsőíté az Istent, mondván: Bizony, ez ember igaz vala.

Lukács 23. 33, 44–47.

Károli-biblia

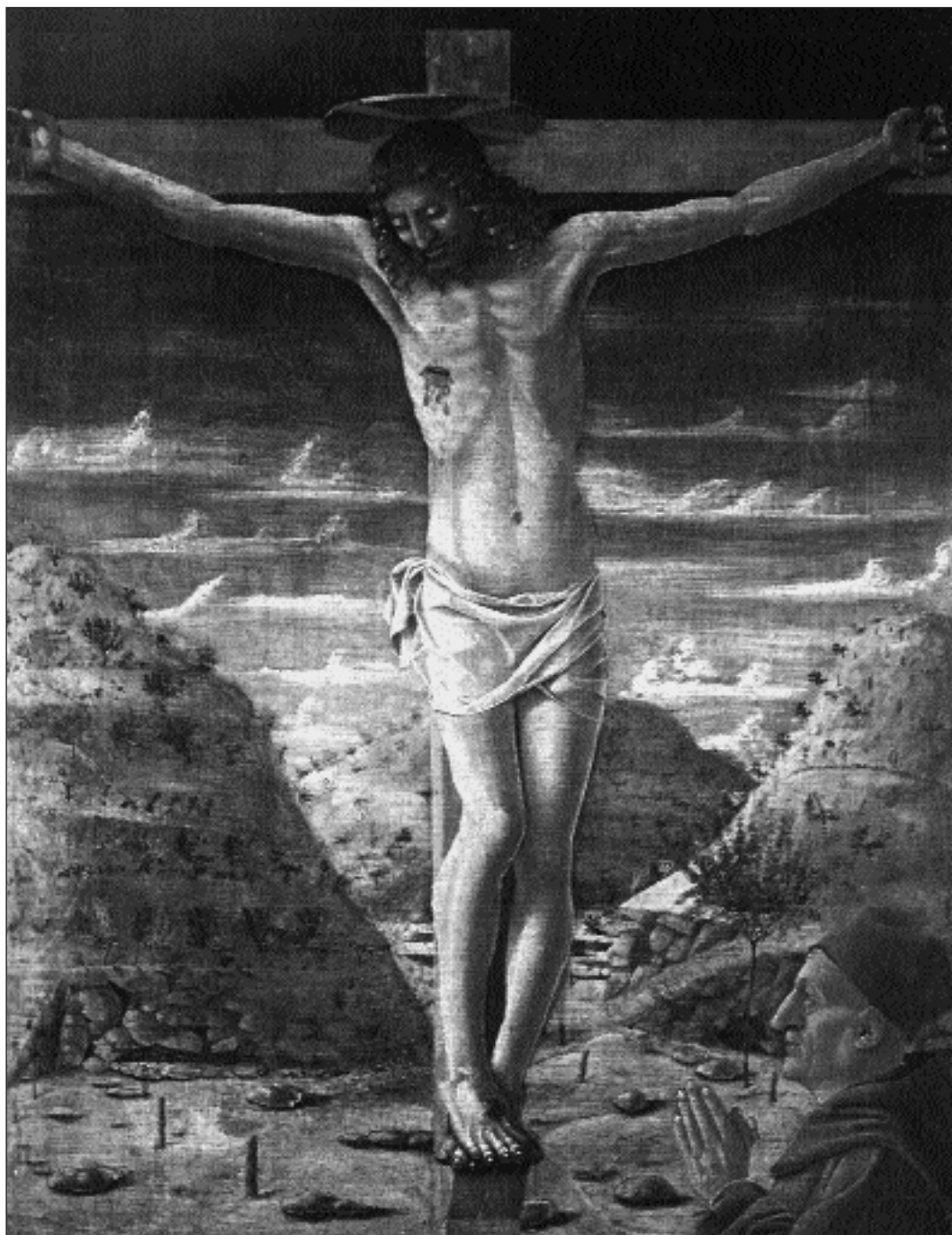
Pál levele a rómareliekhez

Senkinek semmivel ne tartozzatok, hanem csak azzal, hogy egymást szeressétek, mert aki szereti a felebarátját, a törvényt betöltötte. Mert ez: Ne paráználkodjál, ne ölj, ne orozz, hamis tanúbizonyságot ne szőlj, ne kívánj, és ha valamely más parancsolat van, ebben az igében foglaltatik egybe: Szeressed felebarátodat, mint tenmagadat.

A törvénynek betöltése a szeretet.

13. 8–10.

Károli-biblia

Jézus a Golgotán

Összefoglalás

Mintegy ezer esztendő alatt készültek el végső formájukban a Biblia ószövetségi s mintegy száz év alatt újszövetségi könyvei. És nagyon sokáig csupán a hit művei voltak csak a zsidóság és a kereszténység számára. A világi tudomány és a hit-tudomány közös erőfeszítése, kutatómunkája tette végül lehetővé, hogy az emberiség egyetemes kultúrájának is részeivé válhattak.

A Bibliát kezdetben csak előszóban ismerték meg az emberek. A héber és arámi nyelv szűk köréből kiszabadulva görögül, majd latinul már írásban terjedt tovább, de csupán akkor juthatott el mindenkihez, mikor a középkor végén anyanyelveken is megszólalhatott. Különösen a reformáció tett sokat a saját nyelven való közlésért, az iskolák gyarapításáért és a bejutás könnyítéséért. Az olvasni tudás általánossá válása révén aztán a Biblia minden család otthonába bekerült. Segített a könyvnyomtatás is, mert hozzáférhetőbbé és olcsóbbá lettek a könyvek. Korábban a Képes Bibliát nézegethették, de most a Szentírások mélyebb rétegei is megismerhetővé váltak.

Majdnem kétezer év kellett hozzá, hogy a Biblia irodalmi értékeire, vallások fölötti nemes, máig érvényes gondolataira ráérezzenek. Szinte minden nyelvre lefordították már, s hatása átszövi életünket. Sok mindent nem értenénk meg a művészetekben, az irodalomban, a zenében, a szónoklatokban nélküle, sőt a köznap nyelvben is gyakran előforduló kifejezések, utalások szerepe elsikkadna, mélyebb értelmük, szimbolikus jelentésük rejtve maradna számunkra. Pedig a Biblia nem egyszerűen történetek, példázatok, erkölcsi és vallási parancsok gyűjteménye, hanem tartalmazza mindazt a tudást, életismeretet, tapasztalatot is, amit a bibliai idők és a még régebbi korok embere felhalmozott gazdálkodásról, jogról, egészségügyről, államigazgatásról és még sok egyébről, sőt arról is tanúskodik, hogy mi mindent nem tudott. Nyelvének természetes egyszerűsége, bensősége és humora példát mutat ma is, hasonlatainak világossága és nyomatékosító ereje különösen megragadóvá teszi a Biblia stílusát. Ezért vallásoktól függetlenül minden nép és korosztály számára vonzó olvasmány lett.

Kérdések és feladatok:

1. Olvassátok el József történetét, és írjátok le röviden, milyen tanulságot vontatok le belőle.
2. Keressetek olyan irodalmi alkotásokat bármely műnemben, műfajban, prózában vagy versben, melyek a Biblia témáit dolgozzák fel, vagy a Biblia hatását veszik észre bennük. Keressetek festményeket, rajzokat, szobrokat! Keressetek

Biblia Pauperum: a szegények bibliája, a Képes Biblia

zeneműveket! (Operát, szimfóniát, oratóriumot, kantátát!) Ismertek-e híres templomokat, katedrálisokat, zsinagógákat?

3. Egy szabadon választott alkotást ismertessetek írásban! (10–12 sor)

4. Ki az a magyar zeneszerző, akinek ótestamentumi témájú operáját ma is sok helyen játsszák a nagyvilágban?

5. Mit jelentenek a következő szavak, kifejezések, szólások, szállóigék? Benjamin; Mózes-kosár; égből hullott manna; tejjel-mézzel folyó Kánaán; olyan, mint a hét szűk esztendő; sóbálvánnyá változott; kő kövön nem marad; paradicsomi állapotok; a tudás fája; Te álnok kígyó! Ádám, hol vagy? Utánam az özönvíz! (vízözön!); az ígéret földje, békegalamb; ekképp lesznek az elsők utolsók; adjátok meg a császárnak, ami a császáré...; mosom kezeimet; Tamás vagyok benne; a siralom völgye. Hármat írásban magyarázzatok meg!

*Kehely a XV. század második feléből.
Győr, Székesegyházi Kincstár*

A RÓMAI IRODALOM

Az európai kultúra harmadik nagy forrása a római irodalom. Rómát a népi hagyomány szerint Kr. e. 753-ban alapította Romulus (képzeletbeli alak, neve a Róma szóból ered, de lehet, hogy fordítva van) április 21-én Palesnak, a nyájak és a pásztorok istenasszonyának a napján. Az utódok azóta is ezen a napon ünneplik az „örök város” fennállását.

A régi Róma központja (rekonstrukció)

Csak lassan és sok harc árán lettek a rómaiak a Földközi-tenger egész vidékének urává. Még lassabban fejlődött kultúrájuk, s igazában akkor lendült fel, mikor Kr. e. a II. században meghódították Görögországot. Az onnan hozott művelt, sőt gyakran tudós „rabszolgák” nevelték, tanították az újabb generációkat. A görög minták nyomán a kezdetleges állapotban levő római irodalom rohamosan emelkedni kezdett, s Kr. e. az I. században már nagyszerű költőket, írókat, szónokokat adott a világnak. A másolás időszaka után megszületett az önálló latin nyelvű irodalom, s halhatatlan szerzőik több területen tovább is gazdagították a görög hozományt.

A királyság (509-ig) után köztársaság (Julius Caesar halála 44-ben, de 48-tól lényegében már ő is egyeduralkodó volt), majd ismét egyeduralkodó következett. Caesar nevelt fia és örököse, Octavianus ugyanis 27-től megteremtette a császárságot. Mivel hosszú időre biztosította Róma békés fejlődését, a Pax Romana-t, s a birodalom gazdasági erejét így megnövelte, lehetővé vált, hogy a már néhány évtizede jól fejlődő irodalom teljesen kibontakozzon. Eljött az aranykor, Octavianus megkapta az Augustus (felséges, isteni) nevet, és barátjával, Maecenasszal – kinek neve azóta az irodalompartoló (mecénás) fogalmává vált – igyekezett minden tehetséget a békepolitika számára megnyerni. Vissza akarta állítani a régi római erkölcsöket, főerényként: a bátorságot (virtus), a kegyelmet (clementia), az igazságosságot (iustitia) és a kegyeletet (pietas). Jól tudta, mit jelent, ha eszméit, terveit, tetteit az irodalom s a többi művészet támogatja. Még a köztársaságot dicsőítő történész, Lívius is egyengette az augustusi politika útjait azzal, hogy az ősi erkölcsökhöz való visszatérés szükségességét hirdette. Ab urbe condita (a város alapításától) kezdetű munkájában, 142 kötetben a Város létrejöttétől Kr. e. 9-ig megírta arómaiak történetét, és sok nevelő célzatú mondát örökített meg benne.

Augustus magát a „jámbor, kegyes” honalapítótól, a pius Aeneastól származtatta, akinek Iulus Ascanius nevű fiát tartották a Julia gens (nemzetség) ősenek. Innen eredeztette családját Julius Caesar, majd nevelt fia és örököse, Julius Caesar Octavianus is. Aeneas pedig nem más, mint a trójai királynak, Priamosznak az unokaöccse, aki Hektór véres szellemének kívánságára az égő városból kimentette a Penateseket (a család és az állam védőisteneit jelképező szobrokat), s társaival, apjával és fiával hajóra szállt, hogy új hazát keressen számukra. Ő az ősatya, és mert anyja Aphrodité (latinul Venus) volt, félistenként a hagyományok hű ápolásával, az istenek és a szülők iránti tiszteletével Augustus előképe lett, s az uralkodó így istencsászár.

Természetesen ellenképet is ismerünk. Főként Tacitus, Suetonius munkáiból meg Augustus saját önéletírásából egészen más ember alakja tűnik elénk, mint a költők hódoló, dicsőítő verseiből.

Egy céltudatos, kemény, olykor kegyetlen és hiú ember képe. De a történetírók sem voltak pártatlanok. Tacitus ígérete ellenére, hogy „sine ira et studio”, az „harag és részrehajlás nélkül” fog írni, mint köztársaságpárti szemlélő gyakran elfogult Augustusszal. Az azonban kétségtelen, hogy a császárnak hatalmas birodalmat kellett irányítania, védelmeznie; hódító politikát nem folytatott; az ő idejében béke volt; a római kultúra pedig tetőfokát érte el.

Publius Cornelius Tacitus Kr. u. 55–?118. Főművei: Julius Agricola élete; A germánok eredete, földje, szokásai és népei; történeti munkák: Annales és Historiae.

G. Suetonius (Szvetoniusz) Tranquillus történetíró kb. Kr. u. 70–140. Főművei: a császáréletrajzok.

Vergilius

Publius Vergilius Maro (Kr. e. 70–19) a római irodalom legnagyobb epikus költője. Észak-Itáliában, Mautua környékén született egyszerű falusi ember gyermekeként. Az alapműveltség megszerzése után 19 évesen Rómába költözött, és versírásba kezdett. A császár és Maecenas felismerték tehetségét, visszakapta a veterének számára elkobzott földcskéjét, és minden tekintetben pártfogolták. Első alkotásai a pásztorköltmények (Eclogák: *Bucolica*) és a *Georgica* című tanító-költmény, melyben a földművelő munkát dicséri és feladatait taglalja.

Mivel meggyőződésből támogatta Augustus politikáját, megírta főművét, az *Aeneist*, azaz az Aeneaszról szóló hőskölteményt. Ebben kiegészíti, folytatja a trójai mondakört. A városállam pusztulása után az életben maradtak Aeneasz vezetésével tengerre szállnak, hogy új hazát keressenek maguknak. Az eposz első fele (6 ének) a bolyongást mutatja be hasonlóan Odüsszeuszéhoz, a második részben pedig (6 ének) az Itália földjén vívott honszerző harcokat, sok vonatkozásban az *Íliászt* követve. Vergilius célzatos politikai művet alkotott: igazolta Augustus isteni eredetét, trójai családfáját, Róma világhódító politikájának jogosultságát, és vallásos nemzeti eposszal ajándékozta meg a rómaiakat.

Formailag a homéroszi mintát követte. Így kezdi művét:

„Fegyvereket s férfit zengek, ki a trójai partról,
sorsúztatva először elérte Itália földjét
és a lavin partot. Föld és víz hánytá-vetette,
s égilakók és nemfeledő Junó dühe üzte;
harcban is épp eleget tűrt, míg várost alapított,
és elhozta az isteneket Latiumba, ahonnan
kelt a latin nép, albai ősök s nagyfalu Róma.
Mondd, mi gyötörte a menny úrnőjét, Múzsza!”

Trencsényi-Waldapfel Imre fordítása

Kérdések és eladatok: Ezt az Előhangot (invocatio) hasonlítsátok össze az előbbiekkal és a Zrínyiászéval is! Milyen közös jellemzőket találtok? Miért üldözi Júnó (Hera) a trójaiakat? Ki emlékszik rá? A fordítás 1–2. sorát jelöljétek be ritmikai szempontból, és olvassátok fel! Milyen verssorra ismertek? Az *Aeneis*nek több magyar fordítása is van. A latinul tanuló osztályokban megpróbálhatják az 1–5. sort magyarul megfogalmazni az eredeti alapján.

*

Publius Vergilius Maro: publiusz vergiliusz máro.

Ecloga: szemelvény; *bucolica*: pásztorok verses párbeszéde rejtett politikai tartalommal.

Alba Longa a telepések első városa; Aeneasz fia alapította.

Aeneasz: éneász.

Aeneas és társai már a szicíliai partoknál hajóztak, és Itália felé fordították vitorláikat, mikor Júnó haragja ismét fellángolt. Mivel késleltetni akarta őket, Aeolus-hoz, a szelek királyához fordult, az pedig engedelmesen kibocsátotta a szélvészek csordáit. Hatalmas pusztítást végeztek emberben, hajóban. Szerencsére Neptunus (Poszeidón) felfigyelt a víz roppant háborgására, és megálljt parancsolt. Közben azonban a vihar Afrika partjai felé sodorta a maradékot, s éppen Karthágónál zátonyra futottak.

Első ének

(Részlet)

„Őskori város volt Karthágó, tyrusi gyarmat,
szemközt épp Tiberínusnak torkával, a távol
Itáliával: igen gazdag, vad harcra törő föld.
Ezt Júnó, mondják, a világ valamennyi helyénél:
többre becsülte, Samosnál is; szekerét, hadi-vértjét
itt tartotta, s igen vágyott már akkor az úrnő –
végzete tűrje csak –, ezt tenné meg a népek urává.
Ám hire járt, sarjak kelnek majd trójai vérből,
így hallotta, akik megdöntik a tyrusi várat;
és hogy a párkák azt szönek: ez a harcra kiváló,
szélesen országló faj egész Libyát leigázza.
Félt Sáturnus lánya tehát, meg az argosi kedves
népért vítt első harcát sem tudta feledni
Trója alatt – de haragja okát: keblébe maródott
nagy fájdalmát sem; nagyon is mély volt az az emlék,
hogy Paris úgy ítélte, őt, szépségét lebecsülve,
s marta a gyűlölt nép, meg a felragadott Ganymédész
tisztje is: ettől gyúlt szive föl, hogy a trósz, kit a tenger
annyit hányt, és kit le nem ölt danaus, vad Achillész,
messze sodort Latiumtól; így hajszolta sok évig
verve a sors őket, végig valamennyi hab árján.
Haj, sok bú-baj után született meg a római nemzet!

Aeolus erre: „Királynőm, hogy mit akarsz, a te dolgod;
énnekem egy kötelességem van: tenni parancsod.

Ganymedes Trósz király fia, őt Zeus az Olümposzra emelte, és az istenek pohárnokává tette. Ők nektárt ittak.

Szólt, s a botot, mint egy dárdát beledöfte a barlang
szirtüregébe: a szélvészek csordái a résen,
erre, a föld fele fergeteget fűvén, kirohannak.

Zaj, zúgás, zivatar, riadalmas tengeri örvény
s vad viharok – mindez Neptúnusnak sok azonban,
bántja a forgatag is, mely a mélybe hasít: dühre gyullad,
s fenséges feje megjelenik szétnézni a vízen.
Látja, hogy Aeneás hada mint hánykódik a habban,
s tengeri vész, felhőszakadás is a trószot hogyan úzi.
Ez Júnó csele, húga haragja! Fölismeri tüstént.
Színe elé szólítja tehát Zephyrust s vele Eurust:
„Így elbízátok magatok – kiabál –, ti kevélyek?
Mit képzeltek, az én utasításom ki se kérve
földet-eget beboríthattok vizetek tömegével?

Szól, s lecsitítja a vad habokat, hamarébb e szavaknál,
és a nehéz felhők közt szétver; a nap ragyog ismét.

Kérdések és feladatok: Júnónak több oka is volt, hogy haragudjon Aeneasékra. Mit tudni meg a szövegből? Ez a részlet mit árul el a rómaiak istenvilágáról? Fogalmazd meg szemléletesen írásban egy általad látott vihart!

*

Venus (Aphrodité), Aeneas isteni anyja nagyon aggódik a tengeren hányódó fiáért s a társakért. Jupiter azonban megnyugtatja, és még utódainak sorsát is elmondja egészen Augustusig. Tehát maga a főisten igazolja a császár isteni származását. Mikor aztán a hős partot ér, Venus újra megsegíti: szerelmet ébreszt Didóban, Karthágó özvegy királynőjében. Didó valóban szívesen fogadja és marasztalja. Az esti lakomán arra kéri, ismertesse a vendéglátókkal Trója vesztének történetét. Aeneas enged a kívánságnak, és megkönnyezve elbeszéli, hogyan foglalták el ravasz csellel a görögök a háború tizedik évében a várost. Odüsszeusz ötletét, a falovat a furfangos Sinon segítségével be akarják vinni a várba, annak ellenére, hogy többen ellenzik, különösen Laokoón, Neptunus papja. De a Végzet ellen minden hiába!

A szelek szárnyas istenek: *Notus* az esőt hozó déli szél; vihar.

Eurus a délkeleti szél, *Zephyrus* az enyhe nyugati szél, *Boreas* az északi szél.

Aeolus: eolusz.

Venus: vénusz.

Második ének

(Részlet)

Laokoón, választott Neptúnus-pap, a pompás oltáron testes barmot készült bemutatni. Íme azonban két kígyó közelít Tenedosból – most is borzadok, elmondva –, s gyűrűzve a csöndes tengeren át, fej-fej mellett, fővenyűk fele úsznak; mellük fönt a vizen vérszínű tarójuk is, ámde testük egyéb részével hajtják hátul az örvényt, ormótlan derekuk roppant karikákba csavarván. S tombol a tajtékos hab; azok meg kúsznak a partra, s míg szemeikben vér és villám lángja vereslik, rezgő nyelvükkel sziszegő szájuk nyalogatják. Sápadtan menekül mindenki. Eközben a hullók Laokoónra, azaz kicsi két gyerekére vetődnek, nyílegyenest, és átfonván testük gyűrűikkel szánandó, csöpp tagjaikat tépdésve lemarják; majd az atyát, ki rohan fegyverrel védeni őket, fojtják rémséges hurkokba: a pikkelyes izmok törzse körül kétszer, kétszer tekerednek a tarkón, Fölvacogó szívünk új iszony markolja meg ekkor, s összesugunk: vétkéért végzete Láokoónra méltán mérte e sorsot, mert bűn volt gerelyével úgy megsérteni, gyomron döfni e drága fatáltost. Fölzúgunk hát: vontassuk föl a várba a bálványt, s esdjünk istenségéhez – – –

Erre falat bontunk, bástyánk rontjuk le előtte. Majd munkához látunk mind: görgő kerekekre állítjuk lábát, köteleket kötözünk a nyakába. Fegyveresekkel terhesen így toljuk föl a szörnyű tákolmányt falainkra: fiúk, szűzek dala közben, kik, ha csak érintik kötelét, már boldogok attól. S jön, jön a Rém, benyomult vészjóslóan piacunkra: Ám cinkos fényében a csöndes holdnak elindul, harcra szerelt hadigályáin csapatával az argív, s jön Tenedosból jól ismert partunk fele; jeltűz gyúl a vezérbárkán; ekkor, mert védi a végzet, tölgyreteszét titkon megnyitja Sinón a falónak,

és a hasába bebujt danaók seregét kibocsátja.

S történt mindez elő-álmunk idején, mikor éppen legmézízűbb szemhéjunkon az isteni szender.
Ekkor, ahogy fekszem, hát Hectór rémlik élémbe,
mély gyászban zokog, és szíjaktól duzzad a lába,
mintha a kétfogatú az imént hurcolta ki volna,
s vér és por feketíti tetőtől talpig a testét.

„Jaj, menekülj, istennő gyermeke, fuss el e lángból.
Ellenség a falon, meredek Trójánk dül a porba!
Pergamum és Priamus többet tőlünk se kívánhat;
óvni ha lenne remény, ez a kar megvédi bizonynal.
Szentjeit – isteneinket – ezért rád bízva ma Trója,
sorsod ezek kísérik, vedd őket, s a vizeknek
habjait átszelvén magasíts várat nekik újból.”
Így szólván szentélyünkéből Vestát, a hatalmast,
szallagait s az örökmécsest mind sorra kihozza.

Közben kint a falak zavaros gyásszal telítődnek,
vad csatazaj csap föl, s az ijesztő fegyveri csörgést –

Fordította Lakatos István

Feladatok: Ezt a részt Homérosz csak röviden említi, Vergilius pedig részletesen kidolgozza. Vajon miért? Kiderül belőle, Trója nem a bátorság és a hazafiasság hiánya miatt bukott el, hanem ravaszságnak, álnokságnak lett az áldozata. A legkiválóbb trójai, Hektór pedig éppen Aeneastól, Augustus ősétől kívánja, hogy mentse a menthetőt, és alapítson új hazát az isteneknek és az életben maradottaknak. Mert nyilván a Végzet akarta, hogy a római hatalom megszülessen.

Miközben Aeneas Trója pusztulásáról és saját szenvedéseiről beszél, Dido királynő rokonszenve egyre nő, beleszeret vendégébe. Rajongása hamarosan viszonzásra talál. Szívesen engedne a tartóztatásnak és maradna, mint egykor Odüsszeusz Kírkénél, Kalüpszónál, de Jupiter parancsára folytatja útját. Didot csalódása halálba kergeti. (Később innen magyarázták Karthágó és Róma ellentétét, a pun háborút.)

Aeneas Szicíliában ér partot. Ünnepi játékokkal emlékezik halott apjára, majd tovább hajózik. Nápoly közelében, Cumae mellett köt ki, mert híres jóshely, s itt az alvilágba vezető út bejárata is. Sibylla jövődöt mond neki közelgő nehéz harcra, azután lekíséri a holtak birodalmába. Már Odüsszeusz is megfordult lenn, de csak a múltból: Trója végórairól és saját családjáról kapott felvilágosítást halott anyjától. Aeneas az apjával találkozik, de a múltból nem esik szó – Aeneas különben is szemtanú volt –, hanem csak a jövőről. Anchises bemutatja fiának a rá váró

küzdelmeket, végül Róma nagy korszakának kiemelkedő alakjait. Elsősorban természetesen Augustust.

Hatodik ének

(Részlet)

Ezt mondotta el Anchísés, a tömeg közepébe
vitte utána fiát a Sibyllával, föl a dombra,
hogy jól lássa a hosszú sort, a zajos sokaságot,
s arca vonásaiból olvasson a szembejövőeknek.
„S most a dicsőségről szólok, mely a dardanidákra
majdan várni fog, és arról, mily hősök erednek,
tündöklők, italus törzsből, örökölni nevünket,
és unokáid is elsorolom, föltárva jövődet.

És most jól idenézz, mert római véreid, őket,
tenfajta látod, Caesárt s az iülusi népet,
mind, kik a menny nagy boltja alá fölszállnak a fénybe.
Köztük az is, kit olyan sok jós megigért – ime, ámulj
Augustus Caesáron: az isten sarja e férfi,
másod-aranykor virrad föl Latiumban alatta,
mint Sáturnus földjén rég; birodalma kiterjed
túl garamantokon, indusokon, túl állatöveknek,
évnek, napnak pályáján, addig, hol a mennybolt
tengelye Atlas tarkóján tündökleni látszik.

Más faj – elismerem – élethűbb ércszobrokat alkot,
s arcot olyant farag, úgy, hogy szinte beszél az a márvány,
jobb ügyvéd is akad, s ki leírja a csillagok útját
mérőbotjával, vagy számontartja kelésük:
ám a te mesterséged, római, az, hogy uralkodj,
el ne feledd – hogy békés törvényekkel igazgass,
és kíméld, aki meghódolt, de leverd, aki lázad!”

Vergilius az eposz második felében (6–12. ének) azoknak a harcoknak történetét mondja el, amelyeket Aeneas küzdött végig, hogy teljesítse az isteni parancsot. Latium uralkodója, Latinus szívesen fogadja a hőst, s Laviniát, leányát neki szánja hitvesül. Ám korábban tett ígérete akadályozza őt ebben. Régebben ugyanis a rutulusok királyának, Turnusnak ígérte leánya kezét. Turnus ragaszkodik a lányhoz, s emiatt nagy harc kezdődik Aeneas és Turnus, illetve a trójaiak és a rutulusok között. A hosszú, véres küzdelem mindkét fél részéről sok áldozattal jár.

Aeneas támogatást kér Euander királytól, aki fiát, Pallast seregek élén küldi a trójaiak táborába. Közben az aggódó Venus rábeszéli a tűz istenét, Vulcanust, az isteni kovácsot, készítsen harci fegyvereket Aeneas számára. Vulcanus ezt meg is ígéri.

Kérdés: Ugye ismerős ez a részlet? Aeneasnak anyja, Venus ugyanúgy szerez fegyverzetet, mint Achillesnek Thetisz. Az ő pajzsa ugyanolyan gyönyörű lesz. Az Iliászból átvett mozzanat azonban csupán keret a költő számára, mert ez is a római öntudat büszke kifejeződése. Ezen a pajzson ugyanis a római történelem leg-szebb képeit villantja fel.

Júnó ismét megjelenik, feltüzeli Turnust, aki aztán betör a trójai menekültek táborába, és megöli Pallast, Euander király fiát. Leveszi a halott ifjú kardszóját, és magára köti. Megismétlődik az Akhilleusz–Patroklosz–Hektór történet. Aeneas keserű indulattal támad ellenfelére. Őt az etruszok segítik, Turnust a volscusok az amazon Camilla vezetésével. Az ő halálát gyönyörű költőiséggel írja le Vergilius.

Végül a két vezér a párviadalt választja. Aeneas mellett anyja áll, Turnus azonban Jupiter parancsára védtelen marad: a végzetnek be kell teljesednie!

Itália sorsa eldőlt, Aeneas megalapíthatta az új hazát.

Feladatok: Ha megfigyeltétek az eseményeket, nagyok sok párhuzamot találhatatok az Aeneis és a homéroszi eposzok között. Vajon melyek ezek? Nevezzétek meg őket, és részletesebben mutassátok be az azonos és az eltérő vonásokat.

Láthatjátok, hogy a szerelem is jelen van az eposzokban. Hol visszahúzza a főhőst, hol előrelendíti. Vizsgáljátok meg a három eposzt ebből a szempontból. Soroljátok fel azokat, akik hátráltatták a férfi főszereplőket céljuk elérésében, majd azokat, akik segítségükre voltak! (Természetesen csak az olvasott részletek és a tankönyvi szöveg alapján.) Vajon hogyan viszonylik a költő ehhez a kérdéshez? Kideríthető-e az eposzból? A Róma hivatásáról szóló utolsó három sort vizsgáljátok meg a verselés szempontjából! Állapítsátok meg a verslábakat!

A záró sorokban Róma világhivatását fogalmazza meg Anchises:

„ám a te mesterséged, római, az, hogy uralkodj,
el ne feledd –, hogy békés törvényekkel igazgass,
és kíméld, aki meghódolt, de leverd, aki lázad!”

Lakatos István fordítása

Amazon: egy harcias nőkből álló asszonyállam tagja.

Augustus páncélos szobra.

Primaportából a vatikáni gyűjteményben. A művész a császárt úgy ábrázolta, amint széles, méltóságteljes, parancsoló taglejtéssel katonáihoz beszédet intéz.

A testét fedő páncélt jelentőségteljes domborművek borítják

Arról már volt szó, hogy mind a görögök, mind a rómaiak a barátságot (a férfi-

barátságot!) tartották a legértékesebb emberi kapcsolatnak. Mi a véleményetek erről? Milyen tulajdonságokat kerestek a barátotokban? Írjatok fogalmazást arról, milyen az igazi barátság! Olvaszatok-e olyan regényt, novellát, lírai vagy epikus verset, amelyben fontos szerepet játszott a barátság, vagy amelyben jó barátokat is találtatok?

Caesar nevéből származik: a császár, a Kaiser, a cár szó. A Caesar imperator (fővezér) szókapcsolatból egyes országok a rangot jelölő szót választották, pl. ilyen az emperor, empereur. Mely országokban használják ezeket a megnevezéseket? Tudjátok-e bővíteni a példát?

A római istenek

A görögökhöz hasonlóan a rómaiakat is a sokistenhit jellemezte. Mivel kezdetben pásztorkodással, majd földműveléssel foglalkoztak, gyakran tapasztalták, mennyire függenek a természet erőitől. Úgy gondolták, a természet tele van jó és rossz szellemekkel (a szellemhit: az animizmus), és ezeknek a jóindulatát meg kell nyerniük. Faunus a pásztorok, Pales a nyáj és a pásztorok, Silvanus az erdők, Flora a virágok, Pomona a gyümölcsök védő szelleme. Terminus védte a határokat, Vesta a házi tűzhelyet, Venus a veteményeskertet. Legsajátosabb istenük volt Janus, az előre és hátra látó világosságszellem. Az egyes emberek a Genius oltalma alatt álltak, a családot a Penates védte, birtokát a Lares, a meghaltak szellemei a Manes, az ártó szellemek a Lemures.

*Az etruszk eredetű farkas-szobor Rómában.
Romulust és Remust az anyafarkas szoptatja*

Az első nagy hatás az etruszkoké volt. Ők az isteneket emberalakúnak képelték; égi–földi–alvilági istenhármasról beszéltek, belőlük lett a capitoliumi: Jupiter, Juno és Minerva együttese. Tőlük vették át a rómaiak Mars hadistent, Vulcanust, a tűzistent, Saturnust, a teremtőt és Fortunát a sors, a szerencse istennőjét. A Romulust és Remust tápláló farkas is etruszk totemállat, az ismert bronzszobor is etruszk. Ők jóstak a madarak repüléséből és az állatok belső részéből.

A rómaiak mindig befogadták a meghódított népek isteneit, és templomot állítottak nekik Rómában. Így történt ez a görögök legyőzése után is. Sőt rövid idő alatt azok isteneit azonosították a sajátjaikkal, ha árnyalatnyi eltérések maradtak is esetleg.

Jupiter (Zeusz), Juno (Héra), Minerva (Pallasz Athéné), Mars (Aresz), Saturnus (Kronosz), Mercurius (Hermész), Neptunus (Poszeidon), Diana (Artemisz), Apolló (Apollón), Venus (Aphrodité), Vulcanus (Hephaisztosz), Liber (Dionüszosz), hogy csak a legfontosabbakat említsük.

A római vallást jelentő szót, a religio-t a tudósok kétféleképpen értelmezik. Egyesek szerint „kööttséget” fejez ki, az istenektől való függést jelzi, mások szerint a „kegyelettel való törődést”, azaz az istenekhez és törvényeikhez való hűséges alkalmazkodást tartalmazza. A hódító háborúk, a sokféle idegen isten, a materialista filozófusok hatására a rómaiak vallásossága meggyengült. Augustus hiába próbálkozott, az istenek egyre inkább szimbólummá, stíluselemmé váltak.

Feladat: A görög és a római istenek napjainkban is gyakran szerepelnek jelképként, valamilyen művészeti intézmény nevéként, különösen gyakori a csillagászatban. Pl. Pallas lexikon, Héra kályha, Diana sóborszesz, Saturnus és Mercur bolygó, január, március, Minerva Könyvkiadó stb. Keressetek példákat, s írjátok be őket füzetetekbe! Vigyázzatok a görög és latin eltérő írásmódjára!

Horatius

Horatius költői életműve a római líra csúcsa. Már életében teljes elismerés, tisztelet és csodálat övezte a felszabadított rabszolga kiemelkedő tehetségű fiát. 1935-ben 2000. születésnapját az egész világ megünnepelte, s mi magyarok is a magunkénak valljuk. Más népekhez hasonlóan „Horatius noster”-nek, a „mi Horatiusunk”-nak nevezzük. Hatása az utókorra ugyanis lemérhetetlen. Tanításai a verskészítésről ma is érvényben vannak, s még nem tudtuk felülmúlni.

A magyar irodalomban jelenléte már a Szent István királyról írt úgynevezett Kisebb legendában kimutatható, de különösen a XIX. század elejétől láthatjuk

Horatius: horáciusz

nyomait Berzsenyi, Vörösmarty és Petőfi lírájában. A XX. században is találunk hűséges tanítványokat: Babitsot, Kosztolányit, József Attilát és Illyés Gyulát a többi között. Eszménykép és minta lett.

Horatius írói pályáját epodoszok megjelentetésével kezdte (17 darab). Ezekben ajambusoknak is nevezett (iambi) versekben keményen ostromozta kora bűneit. Szatíráiban (2 kötetben 18 darab) is hibákat pellengérezett ki. Legértékesebb művei az ódáknak is ismert carmenek. A 103 verset tartalmazó négy kötetből az első három Maecenasnak ajánlva jelent meg, és csak jóval később, öt évvel a halála előtt a 15 darabból álló negyedik könyv: az ő „öszikéi”-nek a gyűjteménye. Episztoláiban (költői levelek) bölcs gondolatait fejtegette (két kötetben 22 darab). A második kötet 3. levelében, Ars poeticá-jában foglalta össze a versfaragás ma is követendő elméletét. Életművét ő maga nem a keletkezés időrendjében csoportosította. Így találjuk szinte mindenütt: Carmina (I–IV); Carmen saeculare; epodoszok (iambi), szatírák, episztolák. A mintegy 8000 sorból írói fejlődése tehát nem olvasható ki.

Quintus Horatius Flaccus élete igen egyszerűen, szinte igénytelenül folyt. Kr. e. 65-ben, december 8-án született Dél-Itáliában a messzire-harsogó Aufidus partján. Atyja nagy áldozatok árán taníttatta Rómában, majd Athénben. Mikor Brutus a görög városban sereget toborzott a Caesar halálát megbosszuló csapatok ellen, a tapasztalatlan ifjú vesztére csatlakozott, aztán Philippi mezején eldobta kis pajzsát és megfutamodott. Kegyvesztett lett, ezért igen nehéz napok köszöntöttek rá. A nála alig néhány évvel idősebb Vergilius azonban pártfogásba vette, és bemutatta Maecenasnak. Az etruszk arisztokrata barátjává fogadta a zseniális rabszolgaivadékot, és egy kis házzal, birtokkal megajándékozva őt, nyugodt alkotómunkát biztosított számára. Horatius Augustus barátságát is elnyerte, sőt udvarába is meghívást kapott. Ő azonban, bár elismerte a császár érdemeit, és műveiben meg is örökölte segítve ezzel békepolitikáját, függetlenségét megőrizte. Hű maradt régi köztársasági eszményeihez, és szerény körülmények között kis birtokain, Sabinumban, majd Tiburban félrevonulva, haláláig a költészetnek élt. (Kr. e. 8.)

Életrajzát Caius Suetonius Tranquillus írta meg, de műveiből sokkal többet tudunk meg róla. Az alacsony termetű „köpcös” költő nemcsak másokat bírált, ön-íroniája is igen fejlett volt. Korának két filozófiai irányából válogatott (eklektikus volt) A sztoikus Zenontól a józan ész, a kényes lelkiismeret és erkölcs fontosságát ismerte el, az emberek egyenlőségét, a szerénységet, a türelmet, az önismeretet. Epikurosztól (epikureizmus) az élet szelíd és bölcs élvezetét, a háborítatlan lelki-nyugalom szükségét, a „carpe diem” (Szakítsd le a napot!) elvét, azaz az egyes napok apró örömeinek bölcs elfogadását.

Quintus Horatius Flaccus: quintusz horáciusz flakkusz.

A rómaiakhoz

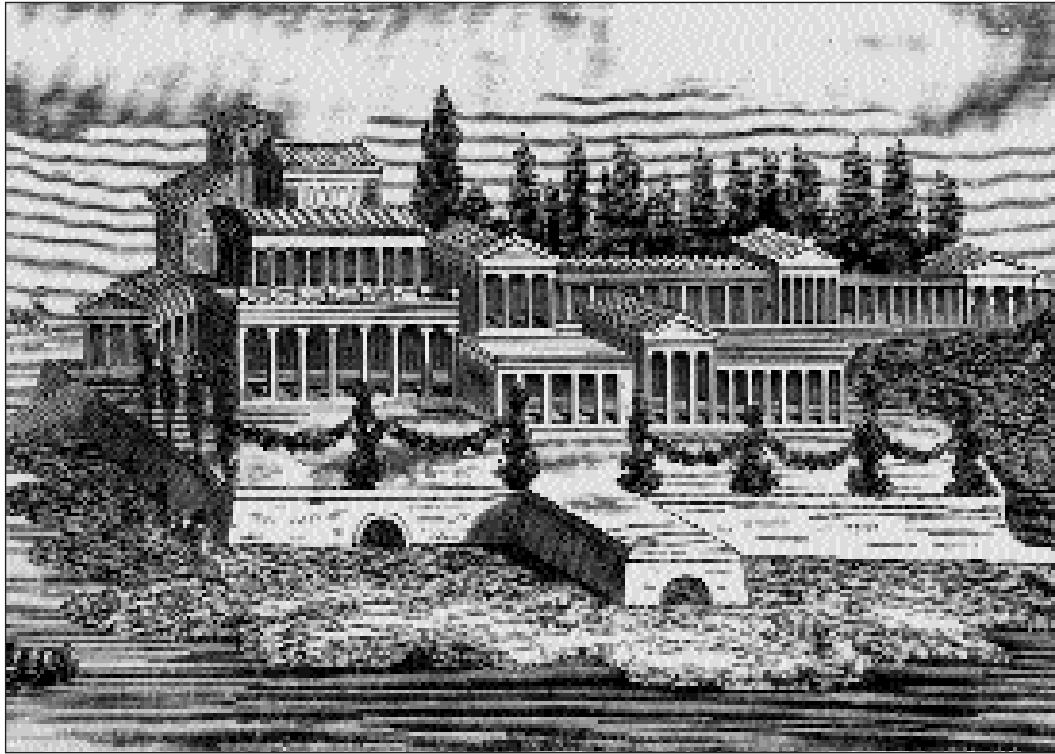
Epod. 7.

Hová rohantok, jaj, hová, gonosztevők?
 Mért vontok újra kardokat?
 Latin vérből hát most se folyt ki még elég
 mezőkön és a tengeren?
 Ó nem, hogy tűzzel vesse szét latin erő
 kaján Karthágó tornyait,
 nem, hogy meghajtsa végre a nyakas britannt
 láncok között a Szent Uton:
 hazátok ellen – mint a pártus óhaja –
 emeltek öngyilkos kezét!
 Oroszlánok közt, tigrisek közt nincsen ez:
 önnön fájára egy se bösz.
 Mi ez? Örültség? Vakság? Vagy felsőbb erő?
 Vagy bűnötök? Feleljetek!
 Hallgatnak. Arcukon halotti sápadás,
 a rémült lélek dermedez.
 Keserű végzés úzi jaj! a rómaid:
 a testvérgyilkos ősi bűn.
 E földet Remus tiszta vére verte meg,
 rajtunk a vérnek átka ül.

Sík Sándor fordítása

Feladat: Horatius iambi-nak (jambus: ◡ –) nevezte epodoszait. Értelmezzétek gondosan a szöveget! Milyen fontos ellentétre figyelmezteti a költő a polgárháborúban egymás ellen harcoló rómaiakat? Milyen érvei vannak? Ismertek-e más testvérgyilkosságot, amelynek az emberiség, illetve valamely nép hagyománya szerint tragikus következményei voltak, vannak? A fordító hűségesen ragaszkodott a latin szöveg mondatfajtaihoz. Hogyan tükrözik ezek a költő indulatosságát?

A Szent Út: a római fórumon át vezető út.
 „meghajtsa a nyakas britannt láncok között”: a győztes hadvezér diadalmenetében felvonultatta a legyőzött ellenfelet.

Előkelő római villa

Licinius Murénához

Carm. II. 10.

Jobban jársz, Liciniusom, ha nem törsz
folyton a nyílt tengerek ostromába,
s gyors szelektől tartva nem óvakodsz a
parti hegyekhez.

Akinek szívében arany közép tart
súlyegyent, azt nem nyomorítja rozzant
putri szennye, nem nyomorítja bántó
udvari pompa.

Égverő fenyvek sudarát sűrűbben
 – ◡ – – – ◡◡ – ◡ – ◡
 rázza förgeteg, recsegőbb robajjal
 – ◡ – ◡ – ◡◡ – ◡ – –
 dől a nagy torony s a hegyek legormát
 – ◡ – ◡ – ◡◡ – ◡ – –
 sújtja a villám.
 – ◡◡ – –

Jót remél a vészben, a jóban ismét
 fordulattól tart az előrelátó
 szív. Ahogy meghozza a tél haragját
 Juppiter, éppúgy

úzi is. Nem lesz, ami rossz ma, nem lesz
 folyton az. Ha hallgat a Múza, olykor
 lanttal ébreszti, s nyilait nem osztja
 mindig Apolló.

Álld helyed bátran, ha szorít a sors, és
 légy szilárd; viszont, okosan, magad vond
 össze, hogyha kedvez a szél, tulontúl
 büszke vitorlád.

Szabó Lőrinc fordítása

Feladatok: Horatius egy allegorikus költői kép keretébe zárja a költeményt. Milyen kép ez, és miért alkalmas arra, hogy az ember életmódjának veszélyeit jelképezhesse? Mit jelent az „arany közép egyensúlya”? Milyen szembeállításokkal érvel javaslata mellett (2–3–4–5. szakasz)? Hogyan lehet a 3. szakaszt a társadalomra vonatkoztatni? Mit javasol a költő a 4. szakaszban? Remél-tart-előrelátó? Hogyan tér vissza Apolló példájával, amit a görögben már tárgyaltunk? A záró szakasz egyszerű, világos fogalmazással megerősíti a fő gondolatot: bölcs mértékletességgel, a körülmények változásaira felvértezett ember megőrizheti önmagát, nyugalmát és szabadságát. A vers tanítása az epikureista és a sztoicista szemléletnek egyaránt megfelel.

Horatius büszke arra, hogy a görög versformákat ő alkalmazta először a római költők közül. Ezt a költeményt szapphói strófákban írta kis módosítással.

Melpomenéhez

Carm. III. 30.

Áll ércnél maradóbb művem, emelkedett
emlékem, s magasabb, mint a királyi sír,
és sem kapzsi vihar, sem dühös északi
szél nem döntheti már földre, se számtalan

évek hosszu sora, sem rohanó idő.
Meg nem halhatok én teljesen: elkerül
téged, síri folyó, jobb felem; és nevem
folyton fényesedik, míg Capitolium

dombján megy föl a Pap s véle a néma szűz.
Mondják majdan, ahol zúg sebes Aufidus,
s hol pár népe fölött Daunus uralkodott
tikkadt földjein: én zengtem először, én

lentről-jött s meredek csúcsra jutott, görög
verset római lant húrjain. Érdemed
büszkévé tegyen, és fűrtjeimet babér-
lombbal, Melpomené, áldva övezd körül!

Devecseri Gábor fordítása

Horatius ebben a híressé vált költeményben halhatatlanságát jósolja meg. „Neve addig fényesedik”, míg a Capitolium áll, s áldozatot bemutatni megy fel Jupiter papja és Vesta papnője, azaz, míg a római birodalom fennáll. A költő tévedett, a birodalom régóta nincs már, ő azonban ma is él. És sok nagy költő mintájává lett ez a vers is (Janus Pannonius, Puskin stb.).

Feladat: Hányféle képpel fejezi ki életműve maradandóságát? Fogalmazzatok meg írásban, mit jelentenek ezek a mondatok: „Meg nem halhatok én teljesen”; „én zengtem először, én lentről-jött s meredek csúcsra jutott, görög verset római lant húrjain”.

Ennek a versnek a formája a magyar költészetben ritkábban fordul elő. Berzsenyi Dániel művei közt lesz majd példa rá. Ez az aszklepiadeszi strófa.

Horatius *Ars poeticájában* sok hasznos tanácsot ad a versíróknak, íróknak. Íme néhány!

1.

„Tárgyat erőtökhöz képest válasszatok, írók!”

2.

„Kiszemelt tárgyát, aki győzi erővel,
azt a világos rend s ékes szó el sose hagyja.”

3.

„Óvatosan, finoman kapcsolja a szókat, emelje
ezt ki, kerülje amazt, aki verset költeni készül.”

4.

„Akkor szólsz helyesen, ha a közkeletű szavak újként
hatnak egyes módon kapcsolva.”

5.

„Mint a futó évvel lombját kicseréli az erdő,
s hull az öregje, a vén szó éppígy hal ki, de ifjú-
módra virágzik a nemrégén született, s csupa élet.”

6.

„Hegy vajudik, s végül nevetést keltő egeret szül!”

7.

„Szórakozást nyújt, vagy használni szeretne a költő,
vagy mi az életben gyönyörű s jó, mondani együtt.”

8.

„Osztatlan tetszést az arat, mi a hasznosat, édest
jól elegyítve tanít, s közben komoly élvezetet nyújt.”

9.

„Bánt, ha a jó öreg is szundítgat néha: Homerus,
bár ily nagy múltán meglepheti néha az álom.”

10.

„Mert aki tudja, mit is vár tőle barátja, hazája,
testvért, vendéget s a szülőt tisztelni miként kell,
hogyan mi a bíró és a szenátor tiszte, csatában
mily feladattal küzd a vezér, az fogja valóban
festeni megfelelő színekkel minden alakját.”

11.

„Te kilenc évig tartsd vissza a műved,
jól elzárva. Amit ki nem adsz, azon egyre törölhetsz;
nem tud a szó, ha kiszállt egyszer, soha visszarepülni.”

12.

„Nagy kérdés: remeket mi teremti, a tudás vagy az ihlet?
Nem hiszem én, hogy az ihlet kincsei nélkül elég a
szorgalom egymaga, sem hogy minden a pusztá tehetség.”

13.

„Bizony én sehogyan se tudom, mit meg se tanultam.”

14.

„Versenytárs nélkül csak imádd magadat meg a műved.”

15.

„Jó és bölcs kritikus sose tűr el pongyola verset,
feddi a durvát, és áthúzza sötétrel a kócost
tolla könyörtelenül”

Muraközy Gyula fordítása

Feladat: Mindenki válasszon kettőt, s az egyiket írásban, a másikat szóban értelmezze. Ha többen választják ugyanazt az idézetet, jó alkalom nyílik tartalmas vitára, a szöveg mélyebb megértésére.

Phaedrus

Gaius Iulius Phaedrus Kr. u. az I. században élt, *római* meseíró. Augustus császár felszabadított rabszolgája volt. 5 könyvéből az első kettőben a hatalmasokat támadja gúnyosan. Nem személyek, hanem típusok ellen szól, de történeteit sokan érthették magukra, mint pl. A farkas és a bárány közismert meséjét. A „cselekményhez” mindig erkölcsi tanulságot is kapcsolt. Aiszoposznak, a görög állatmese-írónak versikeit lefordította latinra, s saját műveiben is követte mesterét. Életéről csak annyit tudunk, amennyi költeményeiből kiolvasható. Az utókor sokra becsülte, igen sok utánzója akadt, mert emberi bűnöket, hibákat állatokban kipellengérezni gyakran hálás megoldásnak bizonyult. (Pl. La Fontaine, Lessing, Krilov, Pesti Gábor, Heltai Gáspár, Nagy Lajos.)

Az I. osztályban olvasott mesék közt már szerepelt két mese: A farkas és a bárány és A róka és a szőlő.

Ez utóbbinak most latin eredetijét is közöljük, s a latinul tanuló osztályokban próbálják meg a fordítást összevetni a Phaedrus-szöveggel. Aztán készítsenek pontos nyersfordítást. Akiben költői véna van, megkísérelheti a versbeszedést is; lehetőleg hatos jambusokban (U –).

A róka és a szőlő

Fame coacta vulpes alta in vinea
 uvam appetebat summis saliens viribus.
 Quam tangere ut non potuit, discedens ait:
 „Nondum matura est; nolo acerbam sumere.”
 Qui facere quae non possunt, verbis elevant,
 ascribere hoc debebunt exemplum sibi.

Szőlőlugasba ment az éhes róka, és
 Ugrálva kapkodott egy dús gerezd után.
 De el nem érte, s ily szavakkal távozott:
 „Nem érett még; fanyarra nincs is gusztusom.”
 Ki szidja azt, amit elérni képtelen,
 Mesém tanulságát magának vonja le.

Terényi István fordítása

Gaius Iulius Phaedrus: gájusz júliusz fédrusz.

Szólások és közmondások

A történelem az élet tanítómestere (Cicero)
Egyik nap tanítja a másikat.
Ahol egyetértés, ott mindig győzelem.
A bátrakat a szerencse is segíti.
Borúra derű. (A Magyar Tudományos Akadémia felirata, jelmondata)
Legfőbb törvény legyen a köztársaság sértetlensége.
Ismétlés a tudás anyja.
Nem az iskolának, hanem az életnek tanulunk.
Ki gyorsan ad, kétszer ad.
Jó szerencse, semmi más. (Zrínyi)
Tévedni emberi dolog.
Ahogy vetsz, úgy aratsz.
A szó elrepül, az írás megmarad.
A tétlen ember számára hosszú a nap. (Seneca)
A tevékeny ember számára egy nap sem hosszú. (Seneca)
Míg élek, remélek. (Prohászka Ottokár)
A legnehezebb önmagadat legyőzni.

Feladatok: Értelmezzétek a szövegeket, latinul tanuló osztályban esetleg a latin eredetűt is sikerül megtalálni. Van-e valamelyiknek megfelelő magyar szólás, közmondás, szállóige?

*

A hatalmas római birodalomnak a Kárpát-medence egy része (főként a Dunántúl: Pannónia) is birtokában volt. Sok szép városunk római településre épült. Vajon melyek rejtőznek a következő nevek mögött: Arrabona, Aquincum, Gorsium, Savaria, Scarabantia, Sopianae, Intercisa? Tudtok-e más településekről is?

II.

TALLÓZÁS AZ EURÓPAI IRODALOMBAN

„Európa, hozzád,
feléd, tefeléd száll szózatom.

Ó ősi világrész,
te régi, te rücskös, te szent, te magasztos,
lelkek nevelője, illatokat és ízt
szűrő, csodatévő, nagyhomloku, könyves,
vén Európa.
Ha mostoha is vagy, viaskodom érted,
és verlek a számmal és csókkal idézlek,
és szókkal igázlak, hogy végre szeress meg.

Ki téphet el innen,
ki téphet el engem a te kebeledről?
Nem voltam-e mindig hű, tiszta fiad tán?
Kölyökkorom óta nem ültem-e éjjel
lámpám sugaránál tanulva leckéd,
vigyázva, csodálva száznyelvű beszéded,
hogy minden ígéje szivembe lopódzott?”

Kosztolányi Dezső: Európa (Részlet)

Bevezetés

(Közös olvasmány)

„A középkor keletkezésének időpontja vitatott kérdés a történeti irodalomban. Egyesek a 3. századot, mások Konstantinápoly alapítását, illetve a kereszténység felvételét tartják korszakhatárnak. A kézikönyvek általában a Nyugatrómai Birodalom bukását fogadják el kezdetnek (Kr. u. 476). Ekkortól bontakozik ki az a nyugati kultúrkör, amelyben mi is élünk. Az első olyan korszak ez, amely egy alapvető eszmei-erkölcsi értéket hozott létre, a nyugati keresztény civilizációt. Az antik klasszikus kultúra örökségét vállalva ez a civilizáció maradt európaiságunk egyik legszilárdabb tartószerkezete. Egészének jellegzetességét megfigyelve láthatjuk, hogy kialakulásában három tényező együttese munkálkodott: Róma, a kereszténység és a barbárok ősi hagyománya.”

Jónás Ilona: Európa születése

Míg az ókori Római Birodalom a földrész déli részén, a Mediterráneum körül helyezkedett el, az egymástól különböző kis kultúrák jellemzően szárazföldiek. Az elmúlt 1500 esztendő létrehozta irodalom hatalmas mennyiségű és bonyolult szerkezetű, a kölcsönhatások és összefüggések szinte beláthatatlan láncolata. Az ókori forrásokat nem másolta, hanem folytatta. Az új és újabb gondok – gondolatok a tartalom és a formák szüntelen megújítását követelték. A kísérletező mozgás őspéldája, Odüsszeusz európai jelkép lett. A hagyomány lendített, de nem kötött meg semmit sem, s ezért az európai irodalom története egy nagy szellemi terjeszkedés története.

A tanév hossza, a magyarórák száma természetesen erősen korlátozza a válogatást a hatalmas anyagból. Gondot okoz a művek csoportosítása is. A műfajok szerinti elrendezés egyhangúságra vezetett volna, másrészt a későbbi irodalomtörténeti tanítást is zavarná, mert egy-egy korszak íróinak műveit messze kellene egymástól szakítani. Aztán igen nehéz lenne egy egész földrész másfél ezer éves irodalmát ilyen kevés, tartalmi-formai szempontból megkötött prózával, verssel bemutatni. Erre nem is vállalkozik e tankönyv. Csupán néhány olyan alkotó egy-két művét kívánja ismertetni, akinek jelentős szerep jutott az európai irodalom és kultúra fejlődésében. Akiről nemcsak érdemes, hanem illik is tudni minden európainak, így nekünk is. Hogy a felső osztályok munkáját is előkészítsük, azaz a történeti szemlélet kialakulását segítsük, a művek sorrendjét keletkezésük ideje szabja meg. Tartalmi-formai megközelítésük azonban irodalomolvasási fokon marad. Az a tény, hogy az itt szereplő művek, fordítások, alig teszi lehetővé, hogy formai elemzésükre kitérjünk. Célunk az irodalmi műveltség gazdagítása és az emberré fejlődést segítő tartalmi értékek felfedezése, megértése.

1.

Az ókori római és keresztény irodalom néhány alkotása után a harmadik nagy hatással, a barbár népek ősi hagyományával is meg kell ismerkedni. Ezt a kereszténység sem tudta megsemmisíteni, és ma is színezi kultúránkat. Ennek a mítoszi időkbe visszanyúló hagyatéknek szereplői a hős barbár harcosok. A bátorság, az erő, a vendégszeretet, a harciasság, a találékonyság jellemzi őket. Történeteik mint hősmondák előszóban terjedtek. Századokkal később, amikor már felvették a kereszténységet, s megtanultak latin betűkkel írni, lejegyezték a szövegeket, a középkori költők pedig keresztény elemekkel vegyítették őket, s belőlük alkották meg a lovagvilág regényeit. A korszak végén aztán feledésbe merültek, majd a múlt században ismét felfedezték e műveket, s visszakerültek a köztudatba.

A középkor első századaiban különösen a kelta és a germán törzseknek volt igen gazdag költészetük. Ilyen például a mély szimbólumú mondakör, a breton *Arthus (Arthur) királynak és tizenkét lovagjának, a Kerekasztal tagjainak története*.

Arthur feltehetőleg történeti személy volt, brit hadvezér Kr. u. a VI. században. Halála után először Walesben kezdtek mondákat szőni köréje. E monda későbbi sorsa igen sajátosan alakult az európai irodalomban. Az angolszászok elől menekülő walesiek Bretagne-ba vitték, s francia, latin, angol, német feldolgozásai következtek: a középkori lovagirodalom legfontosabb tárgya lett. Arthur udvara a lovagi világ eszményévé vált, egy-egy motívuma a Toldi-monda kialakulásához is hozzájárulhatott.

Idővel a szintén kelta eredetű *Grál-monda* is hozzákapcsolódott. A kutatók szerint a grál szó eredeti jelentése: tál. A kelta regékben ételt-italt adó, életet fenntartó csodálatos edény volt (újabbban egyesek ázsiai eredetűnek vallják). A keresztény költők a történetet misztikus-vallásos mozzanatokkal gazdagították, s a Grált a keresztény hit jelképévé tették. Szerintük Jézus az utolsó vacsorán ebből a kehelyből ivott, s ebbe fogták fel vérének halálakor. Hogy hol van, senki sem tudja. Állítólag a Grál-kastélyban, de csak az juthat oda, akit titokzatos utakon maga a Grál vezet. A kereső lovagok közül Parszifal vált híressé. A mondakört Richard Wagner dolgozta fel egyik operájában (1877). Az eredeti Percival-Parzival nevet ő változtatta Parsifalra. Forrása Chrétien de Troyes, illetve Wolfram von Eschenbach eposza (1210). De ő más mondákat, sőt buddhista elemeket is belevegyített. Gyönyörű zenéjére Liszt Ferenc is hatott. Ugyancsak Wagner műve a Lohengrin, a hattyús lovag, aki nem más, mint a Grált őrző Parszifal fia (1848).

Arthus király trónra lép

„Meghalt Uther Pendragon, Anglia királya, és halála után nem tudták, kit válasszanak királynak, pedig Uther Pendragonnak élt egy fiacskája, Artus. E fiú születését azonban titokban tartották, mert Merlin varázsló, a király hű tanácsadója jónak látta elrejtetni a gyermeket az ellenség elől, és az újszülöttet kiadta dajkaságba Ector báró családjához.

Az ország nemesei azon tanakodtak, ki legyen a Pendragon király halálával megüresedett trón birtokosa. Merlin azt tanácsolta, hogy karácsonykor hívják össze Londonban mindazokat a nemeseket, akik csak a királyi méltóságra pályáznak.

Amikor eljött a karácsony, a londoni temetőben egy nagy négyszögletes kő nőtt ki a földből, a közepébe pedig meztelen kard volt beleszúrva. A kard markolatán ez állott aranybetűkkel: „Aki kihúzza a kardot a kőből, azé lesz a királyi hatalom.”

Senki sem tudta, hogy került a kard a kőbe, és mindenki álmélkodott ezen a csodálatos eseményen. Újév napján lovagi tornára gyűltek össze az előkelők, és elhatározták, hogy megkísérlik kihúzni a kardot a kőből. Az ünnepségre sietők között volt Ector báró fiával, Kayjel és nevelt fiával, Artusszal is. Amint London felé lovagoltak, Kay elvesztette kardját. Megkérte hát Artust, lovagoljon haza, és hozzon neki egy másikat. Amint Artus a londoni temetőn keresztüllovagolt, meglátta a kőbe szúrt kardot. A kard éppen őrizetlen volt, mert az egybegyűlt nemes urak harci játékokkal foglalatoskodtak.

No, itt van egy gazdátlan kard – gondolta Artus –, ez jó lesz a bátyámnak, legalább nem kell olyan hosszú utat megtennem.

Megfogta Artus a kardot, könnyűszerrel kihúzta a kőből, és visszalovagolt nevelőapjához. Amint Kay meglátta a kardot, rögtön felismerte, hogy ez az a csodakard, amely a kőbe volt szúrva, és úgy gondolta, hogy ő lesz ezután Anglia királya. Odalovagoltak, ahol az ország előkelői gyülekeztek, és felmutatták a kardot. Megkérdezték a nemeseik, hogy jutott Kay a kardhoz. Hamarosan kiderült, hogy a fiatal Artus vitte el bátyjának a csodafegyvert. Erre Ector így szólt:

– Én azt gondolom, Artus, hogy te leszel az ország királya.

Álmélkodott ezen Artus, és az összegyűlt nemeseik előtt új próbát tettek. Artus könnyedén visszahelyezte a kardot régi helyére a kőbe, a nemeseik pedig megpróbálták kihúzni. Ez azonban csak Artusnak sikerült. Letérdelt ekkor előtte Ector, nevelőapja, és elárulta neki, amit eddig nem tudott, hogy ő Uther Pendragon király fia, és Merlin adta hozzá nevelőbe. Szomorú volt Artus, mert nagyon szerette nevelőszüleit; Ector azonban megesküdtött, hogy mellette marad a királyi udvarban is. Átölelte Artus Ectort és Kayt is, és megesküdték, hogy nem hagyják el egymást; később valóban Kay lett Artus főétekfogója.

Arthus, Artus: ártusz.

A nemes urak azonban nem tudtak megnyugodni abban, hogy az ismeretlen Artus lesz a király. Újra összegyűltek hát vízkeresztkor, és megpróbálták kihúzni a kardot a kőből; de ez megint csak Artusnak sikerült. Összegyűltek gyertyaszentelőkor, az eredmény ugyanaz volt. Húsvétkor megint összegyűltek, de hiába ismétlődött meg a csoda, a nemes urak mind maguknak akarták megszerezni a trónt. Végre pünkösdkor újra összegyűltek a kard előtt. Addigra azonban Merlin elárulta az elhunyt király egykori híveinek, hogy Artus Uther Pendragon király törvényes fia. Erre aztán ők is kijelentették, hogy Artus pártjára állnak. Megtörtént újra a csoda. Artus kihúzta a kardot a kőből: ekkor Pendragon hívei letérdeltek, és hűséget esküdtek az ifjú Artusnak, az új királynak azonban még néhány évig harcolnia kellett, amíg elismerték a trón jogos örökösének.

Artus király először megtudakolta, hogy milyen visszasságok történtek az országban apja halála óta, és orvosolta a bajokat. Ezzel sok hívet szerzett magának. Harcolnia kellett azonban a külső ellenségekkel is, akik a fiatal király országát megtámadták. Azok között az idegenek között, akikkel Artusnak meg kellett vívnia, volt Lot király is, Orkney-sziget uralkodója. Amikor Lot király belátta, hogy elvesztette a csatát, és békét kell kötnie, elküldte feleségét, Morgan tündért, hogy tudakolja meg, hajlandó-e Artus békét kötni. Morgan tündér gyönyörű szép asszony volt, de tele csalfasággal, és varázstudományát hol jóra, hol rosszra fordította, úgy, ahogy éppen szeszélye sugallta. A bölcs Merlin elárulta Artusnak, hogy Morgan tündér az ő féltestvére, anyjának első házasságából származó leánya. Keblére ölelte hát Artus Morgan tündért, és békét kötött férjével, Lottal. Merlin azonban intette, legyen óvatos, ne bízson Morganban, mert a bölcs varázsló ismerte a jövőt, és sejtette, hogy Morgan fia, a gonosz Modred fogja majd Artus vesztét okozni.

Egy napon Merlin útnak indult Artusszal, és egy gyönyörű tóhoz jutottak. A tó közepéből egyszerre kinyúlt egy fehér selyembe burkolt kar, s a kéz gyönyörű kardot tartott, melyen megcsillant a napfény. Artus érdeklődött, mit jelentsen ez. Merlin erre azt felelte:

– A tó közepén szikla van, benne fényes palota. Ott lakik a Tó Hölgye. Övé a kard, melyen megcsillant a napfény.

Eltűnt a kard a vízben, a Tó Hölgye a partra lépett, és köszöntötte Artust. Merlin és Artus csónakba szálltak, beeveztek a tó közepére, s íme, újra megjelent a kéz a karddal. Artus átvette a kardot a Tó Hölgyétől; ez volt a világ legjobb kardja, a neve: Excalibur. Ennek segítségével sikerült Artusnak legyőznie minden ellenségét.

Mikor Artus már rendet teremtett az országban, az urak azt követelték, hogy válasszon magának feleséget. Elárulta Artus Merlin varázslónak, tanácsadójának, hogy Ginevra királyleányt szereti, aki Leodagrance király lánya. Merlin erre azt felelte:

– Való igaz, hogy Ginevra a legszebb lány a világon, de nem való hozzád, és bajt fog rád hozni. Találok én neked jobb feleséget.

Csakhogyan Artus nem hallgatott Merlin tanácsára, és követeket küldött Ginevra

apjához, Leodagrance királyhoz. Az öreg király örömmel ígerte oda lányát Artusnak, és nászajándékba elküldötte neki a kerekasztalt. A kerekasztalt még régebben Uther Pendragon ajándékozta Leodagrancénak. Százötven lovag fért el a kerekasztal körül. Nászajándékba küldött a kerekasztallal együtt száz jó lovagot is, de ötven már meghalt a csatában s ezeket Artusnak kellett újakkal pótolnia. Ezért Artus útnak indította Merlint, hogy keresse össze az ország ötven legjobb lovagját. Azonban Merlin csak negyvennyolc lovagot talált, akik teljesen megfeleltek a követelményeknek. A lovagok nagy tisztelettel üdvözölték Artus királyt, és Merlin arannyal írta nevüket az üléseikre. A kerekasztal a Camelot nevű várban állott ezután. Azt jelképezte, hogy a körülötte ülő lovagok mind egyenrangúak, egyik sem alábbvaló a másiknál. Az egész világon minden lovag azt kívánta, hogy tetteivel kiérdemelje azt a dicsőséget, hogy a kerekasztal lovagja lehessen. Az ő viselkedésük példamutató volt minden lovag számára. Sok hőstettet vittek véghez, küzdöttek az ország ellenségeivel, továbbá a gonosz szörnyekkel és óriásokkal. A bajba jutott hölgyekért megvívta. Gyakran indultak kalandra, és dicsőséget szereztek Artus udvarának. Sok történet szolgált az Artus-lovagok: Lancelot, Gawain, Erech, Iwein, Galahad, Parszifál és a többiek kalandjairól. Dicsőségesen uralkodott Artus hosszú éveken át, amíg mellette állott hűséges tanácsadója, Merlin varázsló.”

Dömötör Tekla: Germán, kelta regék és mondák

Kérdések és feladatok:

1. A mi mondakörünkben is szerepel egy különös kard. Hol és ki találta meg? Milyen más társadalmi berendezkedésre mutatnak a körülmények? Ki számára jelentett „világhatalmat” ez a fegyver és hogyan nevezték?
2. Miért kell a kerekasztal szót egybeírni?
3. Írjátok le a történetet kb. 10 sorban!
4. Írjátok ki a szokatlan tulajdonneveket, és olvassátok fel őket hangosan!

Parszifál története

„Artus királyhoz és lovagjaihoz sok hír jutott el egy titokzatos kastélyról, ahol a Grált őrzik. Azt rebesgették, hogy a Grál csodálatos edény, mely ételt és italt varázsol elő, és aki megpillantja, nem hal meg abban az esztendőben. Azt is mondták, hogy a Grál-kastély fejedelme egy sebesült öreg király, a Halászkirály. Felkelni nem tud, csak feküdni, és mindennap elviszik egy közeli tóra, ahol bárkában heverve halászik. Addig nem gyógyulhat meg, amíg egy kiválasztott lovag véletlenül nem találja meg az utat a várba. Akkor kivirulnak a virágok, s egy új, boldogabb korszak kezdődik el.

Artus király vitézei közül sokan keresték a Grált, de hiába, mert a titokzatos kastélyba vezető utat csak az lelhetta meg, akit a Grál maga vezetett oda. Találgatták a

királyi udvarban, vajon ki lesz ez a kiválasztott vitéz.

Élt ebben az időben egy nemes lovag, Anjou Gamuret, aki sok vitéz tette után elnyerte Herzeloide királynő kezét. Csakhogy a harci vágy házassága után sem csillapodott Gamuretben, elhagyta fiatal feleségét, és a bagdadi kalifa kérésére új csatába sietett. A szörnyű túlerő azonban megtizedelte a kalifa seregét, és Gamuret is halva maradt a csatatéren. Nem sokkal ezután feleségének kisfia született, aki a Parszifál nevet kapta. Édesanyja meg akarta óvni kisfiát attól a sorstól, amely apját érte: elvitte hát az ifjú Parszifált az erdei vadonba, hogy soha ne tudja meg, milyen a vitézi élet, és ne pusztuljon el oktalanul a harcban, mint apja.

Itt nevelte az özvegy királynő féltő gonddal kisfiát, aki semmit nem tudott arról, mi történik a nagyvilágban, és azt hitte, mindenütt erdei tisztások vannak, ahol őzek és madarak laknak, hogy nem is élnek kettőjükön kívül emberek.

Egy napon azonban három nemes lovag véletlenül a rengetegbe tévedt, és találkozott az ifjú Parszifállal. Meglátta a fiú a lovagok fényes fegyverzetét, és tündéreknek vélte az ismeretleneket: leborult eléjük, és alig merte őket megszólítani. A lovagok szánakozva mondogatták, hogy ők bizony nem tündérek, hanem halandók. Artus király kerekasztalának lovagjai.

Ettől kezdve Parszifálnak már nem volt maradása az erdei vadonban. Kérve kérte anyját, engedje el őt is Artus királyhoz, hadd tudja meg, mi a vitézi élet, s üsse őt is lovaggá Artus. Az aggódó anya hiába kérlelte fiát, Parszifált nem lehetett visszatartani az erdőben. Az anya erre cselt eszelt ki: bolondruhát varrt fiának tarkabarka rongyokból, kezébe nyársat adott. Azt remélte ugyanis, hogy az emberek kinevetik, ha így meglátják, és Parszifál újra visszatér hozzá. Így indult útnak Parszifál, tapasztalatlanul, tarka bolondöltözetben, de tele kalandvággyal és tettvággyal. Amikor azonban eltűnt az erdei úton, a búsuló anyának megszakadt a szíve bánatában.

Ment, mendegélt Parszifál, s közvetlenül Artus király kastélya előtt egy vörös páncélba öltözött lovaggal találkozott, aki aranyserleget vitt jobb kezében. Parszifál illedelmesen köszöntötte, a vörös lovag azonban kinevette a bolondruhába öltözött ifjat.

– Hová tartasz, ördögfi, ebben a fura öltözetben? kérdezte.

– Artus király udvarába tartok – felelte Parszifál.

– Vidd akkor üzenetemet Artushoz – mondta a vörös lovag. Itt van ez az aranyserleg, Artus király asztaláról ragadtam el, éppen mikor asztalnál ültek, s a vörösbor mind Ginevra királynő ruhájára ömlött belőle. Senki nem merte megakadályozni ezt a tettet, annyira félnek tőlem. Menj, mondd el Artus udvarában, hogy itt várok a kapu előtt, s remélem, lesz valakinek annyi bátorsága, hogy vitézi párviadalban visszaszerezze tőlem a serleget.

Belépett Parszifál a várba, és mindenki összecsődült, nevetett a tarkabarka ruhájú furcsa legényen. Csodálta Parszifál a fényes öltözetű várnépet, a gyönyörű harci méneket. Belépett a díszterembe, ahol éppen a kerekasztal mellett lakomázott Artus király és udvara. Parszifál egyenesen Artus elé lépett, s így szólt:

– Azt üzeni neked a vörös lovag, hogy lovagjaid párviadalban visszaszerezhetik az aranyserleget. Ha azonban engedélyt adsz rá, én magam vívok meg a lovaggal. De ígérd meg, hogy utána megkapom az ő ruháját és fegyverzetét, és lovaggá ütsz engem.

Mindenki mosolygott az ifjú öntelt szavain, Kay főétekfogó azonban felbőszült az ifjú együgyűségén, és azt követelte, hogy a szolgák azonnal dobják ki a várból. Csakhogy a királyt meghatotta a különös ruhájú ifjú fiatalsága és kedvessége, s engedélyt adott neki a viadalra.

Parszifál visszament a kapu elé, ott rátalált a várakozó vörös vitézre, és bár fegyvere csak egy egyszerű nyárs volt, olyan roppant hévvel támadt ellenfelére, hogy hamarosan letaszította lováról, és legyőzte. Ezután leráncigálta a vörös vitéz fegyverzetét, és felöltötte a bolondruha tetejébe. Nem akart azonban visszatérni Artus király udvarába, ahol megsértették, hanem ellovagolt újonnan szerzett lován az országúton.

Ment, mendegélt, amíg elérkezett egy várkastélyhoz, ahol a jó Gurnemanz lovag volt az úr. Gurnemanz behívta kastélyába a magányos lovast, és furcsa modora miatt először azt hitte, talán hibbant szegény. A vendég elmondotta élettörténetét, és Gurnemanz hamarosan rájött, hogy Parszifál ugyan tudatlan és tapasztalatlan, de legény a talpán. Minthogy a háborúban elvesztette három fiát, elhatározta, hogy helyettük örökbe fogadja Parszifált, és jó nevelést ad neki. Megtanította, hogyan kell lovagi tornát vívni; azt is elmondotta, hogy az igazi lovagnak csendesen, jól nevelten kell viselkednie, s nem illik túl sokat kérdezősködni, kíváncsiskodnia. Gurnemanznak ez a jó tanácsa később bajba hozta a tapasztalatlan Parszifált.

Amikor Parszifál már úgy vélte, mindent megtanult, amit csak egy lovagnak tudnia kell, újra útnak indult. Hosszas kalandozás után egy tengerparti városba jutott. Itt a szép Kondvirámur királynő uralkodott, aki éppen nagy veszélyben volt, mert ellenség támadta meg városát. Parszifál felajánlotta a királynőnek szolgálatát, a sereg élére állott, és nehéz csaták után kiűzte az ellenséget. Kondvirámur jutalmul saját kezét ajánlotta fel neki. Megtetszett Parszifálnak a szép királynő, csakhogy eszébe jutott édesanyja is, akit elhagyott. Szomorúan búcsút mondott hát Kondvirámur királynőnek, és elindult megkeresni anyját; nem tudta, hogy szegény már régen a föld alatt van. Gyászba öltözött a város, amikor megmentője távozott, s Kondvirámur királynő is könnyezve tekintett a távozó ifjú után.

Ment, vándorolt Parszifál a tenger partján, sötét erdőkön, pusztaságokon át, amíg egyik este a magas hegyek között egy kies völgybe ért. A völgy mélyén tó volt, a tavon bárkában egy drága ruhába öltözött, sápadt férfi hevert, és halászott. Mikor meglátta Parszifált, így köszöntötte:

– Régóta várlak, ifjú, végre megérkeztél. Menj csak előre ezen az erdei ösvé-

nyen, és hamarosan elérsz az én kastélyomhoz. Mire fölérsz, én is ott leszek.

– Elcsodálkozott Parszifál ezen a barátságos fogadtatáson, s meg akarta kérdezni, ki a díszes ruhába öltözött öreg halász. Ekkor azonban eszébe jutottak Gurnemanz szavai, hogy egy igazi lovag nem kíváncsiskodik. Udvariasan bólintott tehát, nem kérdezett semmit, hanem elindult azon az úton, amerre a halász mutatott, s a bércek között elrejtve csodálatos várkastélyra bukkant, melyet roppant szakadék védelmezett.

A várnép leeresztette a függőhidat, és Parszifál belovagolt a kastélyba. Gyönyörű, hatalmas terembe vezették, száz heverő állott itt, és mindegyiken négy gyönyörűen öltözött lovag ült. A kandallóban illatos tűzifa pattogott, jó illata betöltötte a termet. Itt találta a halászt is, királyi öltözékben, amint egy heverőn feküdt, és látszott rajta, hogy nagyon beteg, felülni sem tud. Parszifálnak a halászkirályal szemben jelöltek ki ülőhelyet. Ragyogtak a lámpások, és fényük visszatükröződött az arany- és ezüst-edényeken és poharakon. De szomorú volt minden arc, nem beszélt, nem mosolygott senki.

Amikor már mindenki az asztalnál ült, egy apród lándzsát hordott körül a teremben, melynek hegyéről vér csöpögött. Sírtak a teremben levők, mikor megpillantották a lándzsát, és a Halászkirály zokogva eltakarta arcát.

Ezután gyönyörű fiatal hölgy lépett a terembe, kezében drágakövekkel kirakott edény, mely ragyogóbb volt, mint a lámpások fénye, s olyan világos lett a teremben, mintha csak a nap ragyogott volna fel. Ez az edény volt a Grál.

Majd díszes ruhába öltözött leányok tányérokat és ezüstkéseket hoztak, s négy kocsin betolták a vacsorát. Csak a kenyeret száz szolga hozta. Az ételt-italt maga a Grál adta a kastély lakóinak, ha valaki csak gondolt egy ételre, kívánsága rögtön teljesült, mert a Grál minden ételt-italt elő tudott varázsolni.

Vacsora után egy másik apród rubinttal ékesített kardot hozott a szobába, ezt a Halászkirály ajándékba adta Parszifálnak.

Szerette volna tudni az ifjú Parszifál, hogy mit jelent mindez: a beteg Halászkirály, a vértől csöpögő lándzsa, a csodálatos edény, melyet a kastély lakói Grálnak neveztek; de nem merte megkérdezni, mert attól félt, hogy nevetetlen tacsónak tartják.

Intett akkor a Halászkirály, és mindenki aludni tért. Parszifálnak nyugtalan álmai voltak. Mikor másnap felébredt, egyedül találta magát, páncélja az ágy elé volt készítve, lova pedig felkantározva az udvaron állott; látszott, hogy mindent elkészítettek neki a távozásra. Parszifál ezt sem értette, de mit volt mit tennie, kilovagolt a várból. A felvonóhidat olyan gyorsan húzták fel mögötte, hogy lova majdnem lábát törte; a kapuőr pedig utánakiáltott:

– Távozz, te ostoba, s légy átkozott! Keményszívűségeddel vesztedbe rohantál, és a mi vesztünket is te okozod.

Ezt sem értette Parszifál, és bánatosan elgondolkozva lépegetett tovább. Nemsokára az út szélén egy síró hölgygel találkozott. Parszifál beszédbe elegyedett vele, és megtudta tőle, hogy Szigunénak hívják, vőlegényét az imént szétmarcangolta egy borzasztó vadállat, s most azt gyászolja. Láttá Parszifál, hogy a hölgy ruhájára galamb van hímezve, éppúgy, mint előző nap a Grál-kastély lakóinak ruhájára. Megkérdezte hát, mit jelent ez a galamb, és hogyan találna vissza a Grál-kastélyba.

Szigunétól megtudta Parszifál, hogy a Grál-kastélyba senki sem juthat saját erejéből, csak az, akit a Grál erre kijelöl. Aki a Grál közelében él, annak szíve nem es lesz, arca pedig szép. Rejtelmes erő sugárzik a Grálból, s lovagjai arra törekednek, hogy igazság uralkodjék a földön. Megtudta Parszifál azt is, hogy a Grál-kastély első királya Titurel volt, az ő fia pedig Anfortas, a Halászkirály. Csakhogy Anfortas méltatlan lett a Grálhoz, s egy hölgy szerelméért vetekedve, párbajban embert ölt. Ő maga is sebet kapott a csatában, két combját az a lándzsa sebezte meg, melyet esténként a Grál-kastélyban az apród körülhord. Ezért állni nem tud, csak feküdni. Nem képes sem meggyógyulni, sem békében meghalni, egészen addig, amíg egy fiatal lovag nem jut fel a várba, s nem kérdezi meg részvevően, mi okozta Anfortas vesztét. Ha azonban a lovag magától nem teszi fel ezt a kérdést, akkor Anfortas nem gyógyul meg, s a kastély lakói nagyon szerencsétlenek lesznek.

Szigune is megkérdezte, hogy hívják Parszifált, s a beszélgetés során kiderült, úgy látszik, éppen Parszifált jelölte ki a sors, hogy tudatlanul és ártatlanul eljusson a Grál-várba, s ott megváltsa a Halászkirályt szenvedésétől. Ő azonban rosszul értelmezte Gurnemanz tanácsát, nem engedett jó szívének, nem tette fel a megváltó kérdést, s így akaratlanul is rettenetes bajt okozott. Megtudta Szigunétól azt is, hogy Anfortas az ő nagybátyja, édesanyjának, Herzeloidének fivére, Szigune pedig unokahúga.

Marcangoló önváddal telve, szomorúan lovagolt tovább Parszifál, amíg összeel újra eljutott Artus király udvarához. Artus már régóta várta Parszifált, hiszen megígérte, hogy lovaggá üti, ha legyőzi a vörös lovagot. Örömmel fogadták az udvarban, a kerekasztal lovagjai közé ültették, és egy ideig vidáman élte világát.

Egy napon azonban rémítő öregasszony jelent meg Camelotban, olyan csúf, hogy hozzá hasonlót Parszifál még soha nem látott. Mégis Artus király nagy tisztelettel fogadta, mert jól ismerte, Kundri volt ő, a Grál-kastély követe.

Kundri azért jött, hogy bevádolja Artus királynál Parszifált, aki – ha akarata ellenére is – oly sok bajt okozott. Anyjának megszakadt miatta a szíve, a Grál-kastély lakóit pedig gyászba és keserőségbe döntötte, mert nem volt részvevő szava a szenvedőhöz.

Felsikoltott Kundri, megátkozta Parszifált, és mindenki sírt a teremben: Artus király pedig kijelentette, hogy Parszifálnak távoznia kell az udvartól. De Gawain lovag megsajnálta Parszifált, mert tudta, hogy nem rosszakaratból, hanem tudatlanságból és együgyűségből okozta ezt a sok bajt. Elkísérte tehát kalandos útjára.

Parszifál és Gawain sok érdekes kalandot élt együtt át. Bajba jutott királynőket mentettek meg, szörnyetegekkel vívtak párviadalt. Parszifál szíve azonban mindig

nehéz volt, mert nem tudta elfelejteni azt a sok bajt, amit okozott. Egy húsvéti napon, mikor még hó takarta a mezőt, de már tavaszi szél fújdogált, s a madarak énekeltek, Parszifál vadászat közben egy madarat lőtt. A madár piros vére a hóra hullott, s a piros vércseppek a fehér havon észébe juttatták a fehér bőrű, piros arcú Kondvirámur királynőt, akit egykor elhagyott. Szívesen visszatért volna hozzá, csakhogya esküt tett, addig nem hagyja abba a vándorlást, amíg újra nem találja meg az utat a Grálhoz.

Eszébe jutott az a sok baj, ami érte, és az emlékek annyira elbúsították, hogy véget akart vetni életének. Elhagyta hát társát, Gawaint is, és egyedül bolyongott a rengetegben. Ekkor egy öreg remete lakásához érkezett, aki szívesen fogadta a végsőig elkeseredett ifjút. Szelíden szólt hozzá, és elmagyarázta neki, milyennek kell lenni annak a lovagnak, aki méltó arra, hogy a Grál védelmezője legyen. Ez a remete Parszifál másik nagybátyja volt, a jámbor Trevrizent. Bölcs tanácsai nyomán megértette Parszifál, hogy amire egykor Gurnemanz tanította, a jó modor és a harci készség még nem elég egymagában, hanem az igazi lovagnak jószívűnek és részvevőnek is kell lennie. Mikor eltávozott a remetétől, már tudta, mit kell tennie a jövőben.

Ment, mendegélt, és egyre ismerősebb lett számára a vidék. Sokévi bolyongás után újra rátalált a Grál-kastélyra. Ezúttal nyitott kapukkal várták Parszifált, s ő elmondhatatlan örömmel lovagolt be a várba. Részvevő kérdésére elmúltak Anfortas, a Halászkirály gyötrelmei, s most már nyugodtan és békében halhatott meg. Mielőtt azonban örök álmra hajtotta volna a fejét, átadta az uralmat unokaöccsének, Parszifálnak, aki ezentúl a Grál legfőbb védelmezője lett. Nemsokára feleségül vette Kondvirámur királynőt, s a Grál-lovagok ezután is az igaz ügy bajnokai maradtak, az özvegyek és árvák védelmezői.”

Dömötör Tekla: Germán, kelta regék és mondák

Kérdések és feladatok:

1. A görög mitológiában is voltak olyanok, akiket anyjuk elrejtve nevelt, hogy életüket mentse. Vajon kik azok? Ki emlékszik?
2. Az egyik magyar elbeszélő költemény főhőse – parasztlegény – is a természetben élte egyszerű életét, s azonnal huszár akart lenni, mihelyst meglátta őket. Kiről van szó?
3. A mesei elemekkel teli bolyongás kinek a történetére emlékeztet?
4. A lovagi életnek milyen elemei szerepelnek?
5. Melyik három kötelességet kellett az igaz középkori lovagnak megtartania?

6. Fogalmazzatok meg írásban (15–20 sor) Parszifál történetét!
7. Másoljátok ki a tulajdonneveket a szövegből, aztán írjátok le őket szótagolva is!
8. Ha van az osztályban valaki, aki hozzájuthat Lohengrin történetéhez vagy Artus király halálának elbeszéléséhez, számoljon be társainak!
9. Kit mondunk ma lovagnak, lovagiasnak?

2.

A Nibelung-ének

A középkori német hősi epika legnagyobb alkotása a *Nibelung-ének*. A XIX. századtól a németiség nemzeti eposzának tekinti. Bár egyes elemei még a népvándorlás korában keletkeztek, s a szenvedély és vadság átsüt a művön, különösen a vége felé, a középpontban azonban a feudális udvari élet áll; s a kereszténység is alakított rajta. Keletkezése a benne kibontakozó társadalmi kép alapján a XII. századra tehető, de a burgundok V. század végi pusztulásáról szól. Ők a hódító hunoknak estek áldozatul. A két mondakört Arany János is összekapcsolja a Buda halála című eposzában. Kitűnő szerkezete (minden éneke lezárt egész, de tovább is halad) s verselése (a páros rímű négysoros szakaszok, a sok alliteráció) a magyar költőt is megragadta.

Az Előhang a világszép burgundiai királylánynak, Kriemhildának az álma. Ebből azt jósolják neki, hogy eljön érte egy idegen vitéz. Valóban el is indul Nederland király fia, Siegfried. Az udvarban szívesen fogadják, de Kriemhildát csak aztán ismerheti meg, hogy segít legyőzni Burgundia ellenségeit, a szász és a dán királyt. Ám csak akkor kaphatja meg a leány kezét, ha Gunthernek, a bátnak megszerzi a csodás erejű Brunhilda királylányt. A láthatatlanná tevő csuklya (v. sisak) segítségével Siegfried le is győzi a vad természetű nőt. A kettős esküvő után a két asszony vetélkedése súlyos helyzetet teremt. Kriemhilda elárulja vetélytársnőjének, hogy az ő férje küzdött meg vele. A megalázott Brunhilda felbérel a hűbéres Hagent, s az egy vadászaton ledöfi a hőst. Siegfried régen egy sárkányt ölt meg, megfürdött vérében, s ezért sérthetetlenné vált. De vállára esett egy falevél, s ez a hely volt sebezhető pontja. (Achillesnek a sarkát fogta anyja, mikor a Sztüxbe mártotta.) Hagen kitudta a titkot, s oda döfte lándzsáját. A bosszúálló Kriemhilda azért Attila hun király felesége lett, hogy megtorolja férje halálát. Magához hívta testvéreit, s a hunokkal megölette őket. Végül az ősz Hildebrand őt magát is leszúrta.

Siegfried: szigfríd.

Kriemhilda: krimhilda.

„Hideg vas járta által dicső Kriemhild szívét.

Itt a vége a regének. – A Nibelung-ének ez!”

*Szász Károly fordítása
Dömötör Tekla írása alapján*

Az eposz szerzője ismeretlen – bár az újabb kutatások szerint a Sankt Florian-i Konrad mester lehetett, aki valószínűleg ismerte az Íliászt meg az Aeneist is. Wagner Richard az óriási mondaanyagból tetralógiát (egy témával, gondolattal összefűzött négy önálló darabból álló mű) írt. Először csak Siegfried halálát akarta feldolgozni, aztán minden később keletkezett mű a már elkészült dráma előzményeit tárgyalja. A teljes sor 1874-re lett készen: 1. A Rajna kincse (Előjáték, egyfelvonásos dráma) 2. A Walkür (I. rész, háromfelvonásos zenedráma) 3. Siegfried (II. rész, háromfelvonásos zenedráma) 4. Az istenek alkonya (III. rész, háromfelvonásos zenedráma előjátékkal). A drámák összefoglaló neve: A Nibelung gyűrűje. A zeneköltő sok mindenben eltér az eredeti mondától.

A nibelung szó népnév. Királyuk Alberich vágyakozva nézi a Rajnában úszkálva kergetőző bájos sellőket. A besütő nap fényétől megcsillan a folyó mélyén őrzött arany: a Rajna kincse. A királynak végül sikerül megszereznie, s többek közt egy csodálatos gyűrűt készíttet belőle. Akinek a birtokában van, azé a „világhatalom”. Wotan, a Walhalla palotában lakó germán főisten is birtokba akarja venni. Ebbe a súlyos és sokszor fondorlatos küzdelembe keveredik Siegfried. Végül mindenki meghal, az istenek háza tűzvészben elpusztul, s a kincs visszakerül a Rajna szirtje alá.

Till Géza: Opera

Előhang

Kriemhilda álma

Számos csodát regélnek a régi énekek,
dicséretes vitézek híréből zengenek,
víg ünnepség fénye, panaszló gyász homálya,
lovagság hős erénye megírva hajdani krónikába.

Virult Burgundiában egy szép, nemes leány,
különb nem volt nála a föld hajlatán,
Kriemhiltnek nevezték, erényes, büszke, szép,
kiért sok hadverő hős áldozta testét, életét.

Kriemhilt, ím, álmot látott, jóslattal terheset:
erős, szép, vad sólymot magasba röptetett,
és két sas széttépte, és nem segíthetett,
Nagyobb csapást szívére a földi kín nem mérhetett.

Anyjának mondja álmát aggódással teli,
hallgatja Ute asszony, s csak egyképp fejtheti:
A sólyom, melyet láttál: egy férfi, jó nemes;
kivánom, Isten óvja: rá titkos balszerencse les.

Miért említesz férfit, édes jó anyám?
az életet pár nélkül könnyebben élem ám,
nem vágyom én szerelemre, mélyén gond lakik,
azt akarom: szűz maradjak örökre, mindhalálomig.

De anyja e szókra rávág: Ne mondj ilyet nekem!
Óhajtom és remélem, szived boldog legyen,
derék lovag szerelme a nőnek üdvöt ad,
Isten ne szánja tőled egy hű vitéz csodálatát.

Nem mondhatok mást, édes jó szülém,
lemértem már sok asszony megtört tekintetén,
hogyminden szerelemnek zsoldja gyötrelme,
mindkettő elkerüljön, szivemben békesség legyen.

Kriemhilt tisztasága mátkát megtagad,
gond nélkül így szállt, így tűnt napra nap,
találgatták, ki légyen, kit elfogadni kész,
míg elnyerte végül egy messzi, tündöklő vitéz.

Ő volt a sólyom, kit megjósolt az álma,
s kit néki szánt az anyja, s kinek gonosz halála
sok bosszúvért kívánt, sok testvért, rokont,
s még mennyi anya könnye, még mennyi lovag vére folyt.

Weöres Sándor fordítása

Hogy ment Siegfried Wormsba

Derült kedélyű hős volt jó Siegfried s gondtalan.
A hír hozzá is eljött: hogy fenn Burgondba' van
a legszebb lány, kin férfi-szív lelje örömét.
Hajh, attól mennyi üdvöt, majd gyászt is nyere még!

A lány szépsége, híre nagymesszi elhatott;
magasztalák erényét s a jó indulatot,
mely, szűzies szívében, mindenkit megnyere.
Jött is sok bajnok érte a Gunther földre.

De bár édes szerelmét sokat kérték igen:
igennel nem felelt még a szíve mélyiben
Kriemhilda egynek is, ki vággyal hajolt felé;
az ég akinek szánta: azt még nem ismeré.

Szemét most rá vetette a Siegelind fia.
Meg sem lehet előtte már másnak állnia:
legméltóbb a legszebbre ő, mindenek felett.
Szép Kriemhild nemsokára hős Siegfried nője lett.

Hős hívei s baráti váltig tanácsolák:
hogy keressen magának – hiszen nagy a világ! –
jót, szépet, dűst, kiből csak megnyughatik szíve.
Jó! – mond a bátor ifju –. Indulok ízibe,

a szép burgundi szűzet, Kriemhildet kérem én;
ő legszebb a világon, hirtől ismérem én;
nincs oly király, se császár, kihez méltatlan ő,
kinek ne volna dícsül e csodabáju nő!

Weöres Sándor fordítása

Hogy ölték meg Siegfriedet

Szép kristálytisza, hűvös s jóízű volt a kút.
Gunther király lihegve a víz fölé hajolt,
Ivott nagy hosszú korttyal és akkor fölkele.
Utána, vágva hajlék Siegfried a friss vízre le.

Jaj, gyanutlan szívének! Kardját és kezívét,
elvitte félre Hagen, nagy loppal, míg ivék.
Majd gyorsan visszaugrott, kapá a dárdanyélt,
s kikémlelé a hősnek ruháján azt a jelt.

Míg Siegfried a kút habját gyönyörrel szürcsölé,
az épen a keresztkén döfé vasát belé.
Kiszökkent szíve vére, hogy Hagenen a ruha
talpig piros lőn. Ily bünt hős nem teszen többé soha!

Azzal szívében hagyta Siegfriednek a vasat,
s böszülten és zihálva a völgy felé szaladt.
Futott, mint senkitől nem egész éltebe még.
Siegfried, mihelyt megérzé halálos nagy sebtét,

tombolva felszökött a forrás mellől vadul,
a nagy iromba dárda kiáll bordáibul,
kardját, ívét kereste. Hejh, lelte volna meg:
amint érdemli Hagen, hejh meglakolna, meg!

Hogy nem lelé a sebzett íját s a kardvasat,
nem volt mit fölragadjon, nagy szélű pajzsa csak:
azt fölkapá a kúttól, azt űzte sebtibe.
Hejh, nem kerülheté el Gunther király hive.

S habár halálra sebzve: csapása rettenet:
Hogy pajzsa széliről le záporként pergenek
a drága kövek, gyöngyök; a pajzs is összetört;
szeretne bosszut állni a rút gyalázatért.

Megtántorúla Hagen, amint reácsapott.
A föld, a nagy ütéstől, jajt, döngve hallatott.
Csak kardja voln' kezében: most Hagen halva voln'!
Bosszúra gyúlt a sebzett, fájt is irtóztatón!

Színében elhalványult, csak hogy le nem rogyott.
Ereje, hős testéből, végképpen elfogyott.
Már a halál jegyét is hordá sápadt színén.
Hejh sok bú kél ezért még szép asszonyok szíven!

S lehúllt a Kriemhild férje a virágok közé.
Omlott a szíve vére, s a fűvet színezé.
Akkor vádolni kezdé kín-sajtolt szavain,
kiknek gonosz tanácsa vesztét okozta, im.

Így szólt halálos sebben: Ti gyáva hitszegők!
Ezért valék-e hú hát? Hűségem, im, megölt!
Sok jótétim fejében jót vártam tőletek.
Legjobb barátotok volt, akit megöltetek!

Jaj s szégyen arra is, ki eztán születni fog,
e szörnyü példát látva! Mert véres bosszútok,
gyanútlan szívűt, engem, könyörtelen megöl.
Méltók, kizárva lenni jó hősök köréből!

A lovagok, hol elhúllt, hozzá futottanak.
Hajh, soknak is közülük örök gyász volt e nap.
Kiben csak egy csöpp szív volt: most érte kesereg.
S volt-é csak egy, kitől ezt nem érdemelte meg?

Szász Károly fordítása

Feladatok:

1. Írjátok le rövid fogalmazásban Siegfried halálát!
2. Írjátok ki tíz alliterációs szókapcsolatot!
3. Az iromba szó eredeti jelentése: szürke pöttyös, szürke foltos. Mivel alakja hasonlít az otrombá-hoz, ezért gyakran tévesen használják.

3.

Kalevala

A finnek nemzeti eposza, a *Kalevala* csak azért kerülhetett ide, mert története az ősközösség bomlásának időszakában keletkeztek, szinte régibb a többinél. A nép ajkán élő mítoszt és mondákat Lönnrot Illés (1802–1884) népköltészet-kutató orvos szerkesztette egységes művé a XIX. század második negyedében.

Három elem tartja össze a művet: a mitikus magyarázatok (pl. a világ keletkezése); olyan ismeretek, melyekre az embernek a természettel folyó harcában szüksége van; egy epikus történet. Ez utóbbi a jónak és a rossznak a harcát ábrázolja. A munkát, a művészetet, a világosságot megbecsülő Kalevala (Kaleva királyfi országa) népe száll szembe Pohjola népével, azaz a varázslat és boszorkányság erőivel.

Vejnemöjnen, a nép bölcs táltosa varázs erejű énekes, Ilmarinen, a kovács, a vas megmunkálója, aki a csodálatos szampót elkészíti. Ez csodamalom, minden oldalán mást öröl. A nép jólétének a jelképe, valamint a foglalkozási ágaknak, a termelésnek a szimbóluma. Érte folyik a harc, de Kalevala hősei visszaszerzik, győznek. „Louhi, észak gonosz, vén banyája” megfutamodik. Az élet nagy eseményei és a természet szépségének csodálata egyaránt megjelennek az eposzban. A fantázia pótolja az ismeretek hiányát, a mese és a valóság összefonódik benne.

Igazában nem is eposz, inkább a népmese világa, de epikus bőségben árad. Mivel a gondolatrítmus jellemzi előadásmódját, mindent kétszer mondanak el. Egymással szembeülve ketten adják elő kantelén (cimbalomszerű hangszer, az elsőt Vejnemöjnen készítette egy óriás csuka állkapcsából). A dallam a kantiléna.

Kitűnő fordítója Vikár Béla; a versforma különösen nagy hatással volt József Attilára.

*

A fiatal lapp legény, Joukahainen szeretné éneklésben legyőzni a „komoly öreg” Vejnemöjnt. Ő azonban dalával a földbe éneklí a nagyképű fiatalembert.

A dalverseny

 Zengett az agg Vejnő, zengett,
 tő kicsapott, a föld rengett,
 rézhegyek is megreszkettek,
 szétrobbantak roppant szirtek,

Louhi: louhi.

Joukahainen: joukahajnen.

nagy kőszalak szerteszálltak,
parti kövek kettéváltak.

Dallja vala Joukahajnent
rúdívére sarjat rittyent,
fűzfabokrot az igára,
kecskefüzet szán farára.
Aranyszélű szánját dallja,
tócsába fatővé dallja;
gyöngyvégű suhogójából
tengerparti nádist bájol;
hókalovát zúgószerű
kősziklavá elregéli.

Aranymarkolatú kardját
égre villámmá bővölte,
szép írásos nyelű íját
szivárvánnyá víztükörré,
tollal ékes nyílveszejét
súlyommá, siringelővé,
kő állú kis kutyáját
földre dallja, földi kővé.

Fején ki volt, kalapjából
peckes felhőducot bájol,
kezén ki volt, a kesztyűből
tóra tündérrózsát bővöl,
égre föl a kék köntösét
burhanyókká búbájolta,
derekáról drága övét
csillagokká égi boltra.

Magát Joukahajnent pedig
mély mocsárba dallá övig,
kastos rétbe köldöktájig,
homokföldbe hónaljáig.

Jaj, a fiatal Joukahajnen
bezzeg tudja, érzi most már,
tudja bizony, mely úton jár,
mely ösvényre vitte lába,
versengtébe, daloltába,
öreg Vejnő ellenében.

Kérdés és feladat:

1. Milyen gondolatokat tartalmaz ez a részlet az igazi költészet hatalmáról?
2. Milyen ellentét jellemzi a szembenálló énekeseket?
3. A beszédük hogyan jellemzi őket?
4. Készíts írásban 8–10 soros jellemzést az egyik szereplőről.
5. Hogyan segítenek az állandó jelzők a két küzdő bemutatásában?
6. Írjátok ki az ismeretlen szavakat, és 2–3 tanuló nézzen utánuk a Tájszótárban! Milyen az a hóka?

Ilmarinen elkészíti a szampót, a csodamalmot

Fújtatják a forgószelek,
fújja nyugot, fújja kelet,
derekasan dúlja délszak,
éktelenül fújja éjszak.
Fújja egy nap, másnap fújja,
fújja harmadik nap újra,
ablakon a tűz kicsapkod,
ajtón a sziporka pattog,
a por égig emelkedik,
sűrű füst a föllegekig.

A vasverő Ilmarinen,
harmadnap hogy eltel ígyen,
megnézelní vélte jónak
alsó részt a kohónak:
látja szampónak levését,
tarka tetősnek növéset.

Ilmari kovács, ím, itten,
fő vasverő mindétíglén,
kalapálni kezd immáron,
verní a vasat vidámon,
szerkeszti a szampót szépen:
lisztmalmot az egyik részen,
sómalmot a másodikon,
pénzmalmot a harmadikon.

Új szampója öröl bezzeg,
a tarka tetős, ím, berreg,

egy hembárral este tájba,
eggyel öröl eleségre,
mással öröl nyereségre,
harmadikkal háztartásra.

Kérdés és feladat:

1. Hány szótag van az egyes sorokban? Számold meg legalább 10 sort!
2. Milyen a vers rímélése?
3. Miért lehetett nagy szüksége a népnek erre a technikai csodára?
4. Ki volt a görög mitológia híres „vasverője”? De ő nem a nép hasznára dolgozott, hanem fegyverzetet, villámot készített!

*A szampó védelme (temperafestmény)
Akszeli Gallen-Kallela munkája*